

ข้อหา/ความรุนแรง

“หา” ความรุนแรงที่ “ซ่อน”
อยู่ในแหล่งที่คุณอาจนึกไม่ถึง
ด้วย 6 บทความวิจัย...
ทั้งในที่แจ้งและลึกซึ้ง
ทั้งสาธารณะและแบบเนียน

ข้อหา/ความรุนแรง

ประจักษ์ ก้องกีรติ
พวงทอง ภวัครพันธุ์
กฤษฎา บุญชัย
อุษณีย์ โธนวรรณ
ศรัณย์ พรประชาธรรม
ธัญญรัตน์ ทิวถนอม
ธงชัย วินิจจะกูล
ชัยวัฒน์ สถาอานันท์
บรรณาธิการ

ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ บรรณาธิการ

กรุงเทพมหานคร **สำนักพิมพ์มติชน** 2553

ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย • อ.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ บรรณาธิการ

พิมพ์ครั้งแรก : สำนักพิมพ์มติชน, พฤศจิกายน 2553

ราคา 320 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์.

ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย. กรุงเทพฯ : มติชน, 2553.

512 หน้า. ภาพประกอบ.

1. ปัญหาความรุนแรง-ไทย I. ชื่อเรื่อง

364.143

ISBN 978 - 974 - 02 - 0700 - 9

- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : สุชาติ ศรีสววรรณ • ผู้ช่วยผู้จัดการสำนักพิมพ์ : ประยงค์ คงเมือง
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุญปาน • บรรณาธิการสำนักพิมพ์ : ศิริพงษ์ วิทยวิโรจน์
- บรรณาธิการเล่ม : วราภรณ์ วิษณุรัฐ • หัวหน้ากองบรรณาธิการ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
- ผู้ช่วยบรรณาธิการ : โมน สวัสดิ์ศรี • พิสูจน์อักษร : ชัยรัตน์ เลิศรัตนพร
- คอมพิวเตอร์กราฟิก : ปณพร อ่อนน้อม • ออกแบบปก-ศิลปกรรม : มาลินี มนตรีศาสตร์
- ประสาทสัมผัส : นันทยา ชื่นสกุล

สำนักพิมพ์มติชน • www.matichonbook.com

บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) : 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 1335 โทรสาร 0-2589-5818

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองพิมพ์สี บริษัทมติชน จำกัด (มหาชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ 1
เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900 โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 2400-2402

พิมพ์สี : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด 27/1 หมู่ 5 ถนนสุขาประชาสรรค์ 2 ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี 11120
โทรศัพท์ 0-2584-2133, 0-2582-0596 โทรสาร 0-2582-0597

จัดจำหน่ายโดย : บริษัทงานดี จำกัด (ในเครือมติชน) 12 ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ 1 เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทรศัพท์ 0-2580-0021 ต่อ 3350-3353 โทรสาร 0-2591-9012

Matichon Publishing House a division of Matichon Public Co.,Ltd. 12 Tethsabannaruean Rd, Prachanivate 1,
Chatuchak, Bangkok 10900 Thailand

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึกที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ ภาวะโลกร้อน และสุขภาพของผู้อ่าน

สารบัญ

คำนำสำนักพิมพ์	8
คำนำ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)	10
กิตติกรรมประกาศ	12
• บทนำ ; ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย	15
• เชิงอรรถ	29

กำเนิดและการพัฒนาการขององค์ความรู้ทางวิชาการ ว่าด้วยความรุนแรงทางการเมือง

: บทสำรวจงานวิชาการในโลกตะวันตก

: ประจักษ์ ก้องกีรติ	31
1. สังคมไทยกับความรุนแรง : “ไทยนั้นรักสงบ แต่ถึงรบไม่ขลาด” VS วาทกรรมนองเลือด	33
2. ความรุนแรงทางการเมือง : ศึกษาอะไร อย่างไร และทำไม	36
3. การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (genocide)	41
4. สงครามกลางเมือง (civil war)	55
5. สงครามแบ่งแยกดินแดน (separatist violence)	69
6. การจลาจล (riot)	74
7. ความรุนแรงโดยรัฐ (state violence)	89
8. การศึกษาความรุนแรงของรัฐเชิงชาติพันธุ์วรรณนา (ethnographic study of state violence)	95
• บทส่งท้าย	98
• เชิงอรรถ	100

ปฏิบัติการสงครามของการณรงค์ปัญหายาเสพติดในประเทศไทย

: พวงทอง ภาวครพันธุ์	105
1. สงครามยาเสพติดกับความรุนแรงของสังคม	107
2. ยาบ้ากับความกลัวของสังคมไทย	114
3. “ปฏิบัติการสงคราม” เพื่อต่อสู้กับยาเสพติด	133
• บทสรุป	148
• เชิงอรรถ	152

สืปรอย “ความรุนแรง” จากวรรณกรรมของขบวนการสิทธิชุมชน ต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย

: กฤษฎา บุญชัย	157
• บทนำ	158
1. แนวคิดในการศึกษาความรุนแรง	167
2. สภาวะความรุนแรงหลากหลายมิติต่อขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม	174
3. วรรณกรรมขบวนการประชาชน 4 กลุ่ม ว่าด้วยความรุนแรง	191
4. ขบวนการประชาชนกับตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรง	209
• เชิงอรรถ	215
• บรรณานุกรม	216

การศึกษา : มายาการความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม

: อุษณีย์ ธโนศวรรย์, ศรีชัย พรประชาธรรม	219
• บทนำ	220
1. แนวคิด ทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย	225
2. วิธีดำเนินการวิจัย	256
3. วัฒนธรรมการจัดระเบียบโรงเรียน	259
4. การจัดระเบียบโครงสร้างการบริหารองค์กร : ภาคปฏิบัติการ และการปรากฏตัวของความรุนแรง	265
5. การจัดระเบียบร่างกาย : ภาคปฏิบัติการและการปรากฏตัวของความรุนแรง	274
6. การจัดระเบียบเวลา : ภาคปฏิบัติการและการปรากฏตัวของความรุนแรง	287
7. การจัดระเบียบความรู้ : ภาคปฏิบัติการและการปรากฏตัวของความรุนแรง	290
8. การจัดระเบียบพื้นที่ : ภาคปฏิบัติการและการปรากฏตัวของความรุนแรง	298
9. การจัดระเบียบภาษา : ภาคปฏิบัติการและการปรากฏตัวของความรุนแรง	307
10. ระบบโรงเรียน : ปฐมบทแห่งอำนาจและความรุนแรง	310

• เชียงวรรถ	317
• บรรณานุกรม	321

การศึกษาเรื่อง “กระแสโลกาภิวัตน์และการลงโทษประหารชีวิตในประเทศไทย”

: ัญญรัตน์ ทิวถนอม	327
--------------------	-----

• บทนำ	329
1. แนวคิดเรื่องรัฐ และการใช้ความรุนแรงโดยรัฐ	332
2. รัฐ และแนวคิดในการลงโทษประหารชีวิต	344
3. กระแสโลกาภิวัตน์และรูปแบบการลงโทษประหารชีวิตในประเทศไทย	353
4. รัฐไทย การลงโทษประหารชีวิต อาชญากรรม และกระแสโลกาภิวัตน์	371
• ภาคผนวก	376
• เชียงวรรถ	383
• บรรณานุกรม	395

6 ตุลาในความทรงจำของฝ่ายขวา 2519-2549 : จากชัยชนะสู่ความเจ็บ (แต่ยังชนะอยู่ดี)

: ธงชัย วินิจจะกุล	407
--------------------	-----

• ออกโรง ออกตัว และขอบคุณ	408
• บทนำ	410
1. คึกษาอะไร	411
2. 6 ตุลา คือชัยชนะที่น่ายินดี	421
3. วาทกรรม 6 ตุลาที่เปลี่ยนไประหว่าง 2520 - 2539	433
4. ความทรงจำประมาณ 30 ปีให้หลัง	447
5. อดีตในทรวงของฝ่ายขวากับความเจ็บที่จำเป็นและจำใจ	465
6. ทิ้งท้ายว่าด้วยความทรงจำและฝ่ายขวานานแท้	487
• ภาคผนวก	496
• เชียงวรรถ	504
• บรรณานุกรม	510

คำนำสำนักพิมพ์

ความรุนแรงหลายครั้งหลายคราที่เกิดขึ้นในสังคมไทยบอกอะไรเราได้บ้าง?

คำตอบนั้นก็มีหลากหลายตามแต่จะหามาตอบกัน แต่สิ่งหนึ่งที่เป็นคำถามต่อมาก็คือ ทำไมสังคมไทยไม่เคยหนีพ้นความรุนแรงได้สักที ทั้งๆ ที่มีบทเรียนและตัวอย่างมากมายนับไม่ถ้วน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน มาจนถึงระดับประเทศ

ความรุนแรงทั้งที่ชัดเจนและไม่ชัดเจนประหนึ่งการเล่นซ่อนหา เป็นเรื่องชินชา ซ้ำซากและลงลึกในวิถีชีวิต จนไม่รู้สึกรู้สาว่าการกระทำเช่นนั้นเป็นความรุนแรง สังคมของเรากำลังก้าวไปสู่สิ่งเหล่านี้จริงๆ แล้วละหรือ

คำถามหลังนี้เองที่เป็นที่มาของงานวิจัยจำนวน 6 ชิ้นในหนังสือเล่มนี้ โดยนักวิจัยผู้เชี่ยวชาญเรื่องความรุนแรงในประเด็นต่างๆ โดย ศ.ดร.ชัยวัฒน์ สถาอานันท์ เป็นบรรณาธิการ ในโครงการเมธีวิจัยอาวุโสของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประเด็นต่างๆ ของงานวิจัยในหนังสือเล่มนี้ ส่งคำถามมาถึงผู้อ่านว่าที่จริงแล้วสังคมไทยแบบที่เรารู้จักและใครต่อใครบอกเราว่าเป็นบ้านเมืองที่สุขสงบ ผู้คนยิ้มแย้มมีน้ำใจนั้นจริงหรือไม่? หรือมีความรุนแรงในรูปแบบต่างๆ ทั้งแอบแฝง ทั้งแสดงตัวชัดเจนให้ผู้อ่านได้ลองไตร่ตรองทบทวนดูกันว่าที่เราชินชาอยู่กันมานานมานั้นอาจมีความรุนแรงเกิดขึ้นซ้ำๆ แบบที่เราไม่รู้ตัวก็ได้

ทั้งนี้ ความรุนแรงที่สำคัญและส่งผลกระทบหนักหน่วงที่สุด ก็คือความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ความรุนแรงเช่นนี้กระทำต่อผู้คนและสังคมยิ่งกว่าความรุนแรงทางตรงที่ทำให้บาดเจ็บล้มตาย หรือเชิงโครงสร้างที่มากับกฎหมายและระเบียบระบบการปกครองและการบริหารประเทศที่ไม่เป็นธรรม แต่ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมนี้มากับความเชื่อ ชาติพันธุ์ ความยึดมั่นตัวตนและระเบียบประเพณี สิ่งเหล่านี้อาจไม่เคยบอกตรงๆ ให้เราใช้มีด

ทำร้ายใครเพื่อแก้ปัญหาความขัดแย้ง แต่จะบอกเราให้ทำร้ายกันด้วยอคติที่เราเองอาจไม่เคยรู้ตัว เช่นการคุกคามทางเพศแบบต่างๆ หรือการเห็นชอบกับการฆ่าและความรุนแรงทางการเมืองโดยที่เราไม่ต้องลงมือกระทำเอง เพียงเพราะเห็นว่ามันเป็นเรื่องสมควรที่อีกฝ่ายต้องได้รับ หรือโทษประหารชีวิตที่คนคนหนึ่งอาจถูกรัฐกระทำถึงแก่ชีวิตได้ ถ้าได้กระทำความผิดตามที่กฎหมายกำหนดไว้ คำถามคือกฎหมายนั้นได้ตอบสนองความเป็นมนุษย์ที่กำลังจะก้าวสู่ความมีอารยะหรือไม่

สังคมไทยเต็มไปด้วยความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมแบบที่ใครต่อใครอาจไม่รู้สึกลมาก่อนเพราะมันซ่อนในรูปแบบต่างๆ ในงานทั้ง 6 ชิ้นนี้ มีทั้งงานวิจัยต่อสังคมไทยและงานเชิงทฤษฎีที่ทำหยากรอบความคิดเดิมๆ แบบที่เราอาจไม่เคยสนใจมองมัน

ที่สุดแล้วคำถามเรื่องความรุนแรงและกระบวนการสร้างสันติภาพในทุกระดับของสังคมไทยอาจไม่ได้ต้องการคำตอบที่เป็นบทสรุปตายตัว เพราะสังคมมีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

แต่ต้องการคำถามที่ชวนผู้อ่านคิดไปอย่างต่อเนื่องและท้าทายเช่นนี้

สำนักพิมพ์มติชน

คำนำ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

เมื่อเดือนเมษายนถึงพฤษภาคม 2553 ที่ผ่านมา สังคมไทยต้องเผชิญกับความรุนแรงทางการเมืองครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง และเช่นแทบทุกครั้งในอดีต ความรุนแรงนี้ก่อผลเสียหายร้ายแรงต่อชีวิต ทรัพย์สิน และความรู้สึกรู้สีกของผู้คนจำนวนมาก จนทำให้หลายคนสงสัยว่าสังคมไทยมาถึงจุดนี้ได้อย่างไร

งานวิจัยชุดนี้เป็นผลการศึกษาปีที่สองในโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เรื่อง “สันติวิธี ความรุนแรงและสังคมไทย” โดยเริ่มต้นจากข้อสังเกตว่า สังคมไทยก็ไม่แตกต่างจากสังคมมนุษย์อื่นๆ เพราะมีร่องรอยความรุนแรงให้เห็นตลอดมา แต่ที่สำคัญคือการตั้งคำถามว่า ความรุนแรง “อยู่ที่ไหน” ในสังคมไทย งานวิจัยนี้เป็นความพยายามค้นคว้าหา “ที่ซ่อน” ความรุนแรงในซอกมุมต่างๆ ของสังคมไทย และพบว่าความรุนแรงในสังคมนี้ดำรงอยู่ได้ทั้งในที่แจ้งและที่ลับ ทั้งในนโยบายระบบกฎหมายและปฏิบัติการของรัฐ ทั้งในระบบการศึกษาและในความทรงจำของผู้คน โดยเฉพาะผู้ใช้ความรุนแรงนั่นเอง

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เห็นความสำคัญของโครงการเมธีวิจัยอาวุโส “สันติวิธี ความรุนแรงและสังคมไทย” จึงให้ทุนสนับสนุนตั้งแต่ปี พ.ศ.2549 ถึงประมาณปี พ.ศ.2551 ในปีที่สองนี้ มีการนำเสนอโครงการที่ทำวิจัยเสร็จสิ้นแล้ว 9 โครงการ และที่คัดเลือกนำมาตีพิมพ์ในเล่มนี้มี 6 โครงการ งานวิจัยทั้งหมดล้วนสำเร็จลงได้ด้วยอุทิศสหายของนักวิจัยทุกท่าน จนสำนักพิมพ์มติชนเห็นคุณค่า จึงได้จัดพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัยชุดนี้ในชื่อ *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย* สู่สาธารณชน เช่นเดียวกับที่เคยพิมพ์เผยแพร่งานวิจัยในปีแรกเกี่ยวกับรัฐและความรุนแรงในภาคใต้ของไทยมาแล้วในชื่อ *แผ่นดินจินตนาการ* (มติชน, 2551)

สกว.หวังเป็นอย่างยิ่งว่าการเผยแพร่งานวิจัยชุดนี้จะมีส่วนช่วยให้ผู้คนเข้าใจตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงในสังคมไทย และอาศัยพื้นฐานความรู้จากงานวิจัยเช่นนี้ หารหาทางแก้ไขปัญหาความรุนแรง เพื่อป้องกันหรือลดความสูญเสียจากความรุนแรงเช่นที่เคยเกิดขึ้นมาแล้ว

ศ.ดร.สวัสด์ ดันตระรัตน์

ผู้อำนวยการ สกว.

กันยายน 2553

กิตติกรรมประกาศ

หนังสือเล่มนี้ถือกำเนิดจากงานวิจัยชุดหนึ่ง เช่นเดียวกับงานวิจัยทุกชุด การทำงานวิจัยต้องมีนักวิจัย มีทุนทำวิจัย มีคนช่วยบริหารจัดการวิจัย เมื่อทำวิจัยเสร็จช่วงแรกก็มีการจัดสัมมนาเผยแพร่งานวิจัย มีคนวิจารณ์งานวิจัย มีคนเข้ามาฟังการสัมมนา มีเครือข่ายผู้คนช่วยเผยแพร่ข่าวสารเกี่ยวกับงานสัมมนา และที่สุด มีสำนักพิมพ์ซึ่งเห็นคุณค่าของงานวิชาการเช่นนี้ เสนอตัวจัดพิมพ์จำหน่ายให้กับผู้คนในสังคมไทย

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย เล่มนี้ เป็นหนังสือคนมากมายคงต้องกล่าวไว้ด้วยว่า ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย เล่มนี้ เผชิญกับความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองซึ่งส่งผลฉีกกระชากสังคมไทยให้เป็นฝักเป็นฝ่าย มีผู้ไม่เห็นด้วยกับข้อคิดความเห็นของข้าพเจ้าเมื่อเกิดเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน 2549 จนเรียกร้องให้นักวิจัยและเครือข่ายมิตรสหายถอนตัวจากโครงการวิจัยนี้

ข้าพเจ้ารู้สึกขอบคุณทุกคนที่ตัดสินใจอยู่กับโครงการวิจัยนี้แม้จะต้องเผชิญเสียงวิพากษ์วิจารณ์อันเนื่องมาแต่บริบทของงานชุดนี้ยิ่งกว่าตัวเนื้องานวิจัย และข้าพเจ้าก็ต้องขอบคุณผู้ที่เรียกร้องให้นักวิจัยถอนตัวจากโครงการ เพราะนั่นแสดงให้เห็นว่า ทั้งเรื่องที่ทำและตัวนักวิจัยมีความหมายจริงๆ ในสังคมไทย มิใช่เป็นเพียงคนทำวิจัยหรืองานวิจัยที่เลื่อนลอยไร้สัมพันธกับความเป็นจริงที่ผู้คนในสังคมนี้เผชิญอยู่

ข้าพเจ้าและนักวิจัยทุกคนในโครงการทั้งที่เขียนบทตอนทั้ง 6 ในหนังสือเล่มนี้รวมตลอดทั้ง รศ.ดร.ชลิตาภรณ์ ส่งสัมพันธ์ ดร.เกษม เพ็ญภินันท์ และ ดร.เดชา ตั้งสีฟ้า ต้องขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ปิยะวัติ บุญ-หลง อดีตผู้อำนวยการ สกว. ศาสตราจารย์ สวัสดิ์ ตันตระวัตน์ ผู้อำนวยการ สกว.ท่านปัจจุบัน ศาสตราจารย์ วิชัย บุญแสง และคุณพรพิมล กิตติมงคลดี ผู้บริหารโครงการเมธีวิจัยอาวุโสของ สกว. ที่สนับสนุนโครงการ

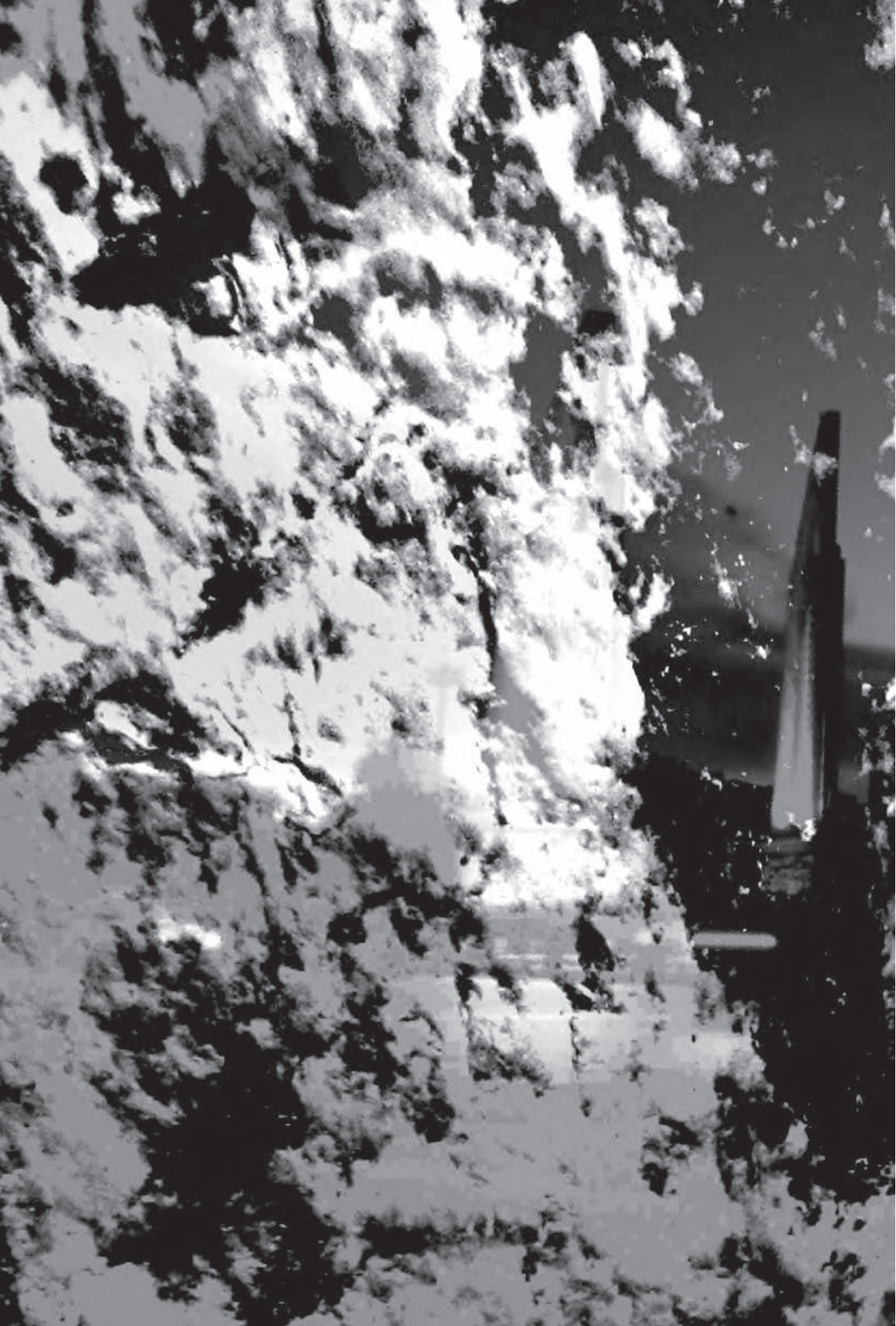
วิจัยนี้ด้วยความเข้าใจธรรมชาติของงานวิจัยสังคมศาสตร์อย่างยิ่ง และเมื่อนักวิจัยนำเสนอผลงานวิจัยของพวกเขา ก็มีนักวิชาการจากค่ายสำนักต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือ นำการสัมมนาและวิพากษ์วิจารณ์ร่างงานวิจัยอีกหลายท่าน จากหลายมหาวิทยาลัยทั้งจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหิดล, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยพายัพ, มหาวิทยาลัยเกริก และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ คือ ดร.นฤมล ทับจุมพล, ดร.ไชยันต์ รัชชกุล, ดร.สมเกียรติ วันทะนะ, ดร.ทิวดา กมลเวช, ดร.เพ็ญจันทร์ ประดับมุข-เซอร์เรอร์, ดร.อุบลรัตน์ ศิริยุวศักดิ์, ผศ.พิจิตรา ศุภสวัสดิ์กุล, ดร.พรใจ ลีทองอิน, ดร.แพทริก จอร์, คุณสมศรี หาญอนันตสุข, ดร.กิตติศักดิ์ ปรางติ และ ดร.สายพิน ศุพุทธ-มงคล ท่านเหล่านี้มาร่วมให้ความเห็นต่องานวิจัยที่นำเสนอด้วยหลักวิชาการและมีตรรกภาพในงานสัมมนาที่เราจัดขึ้นที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 19 -20 พฤศจิกายน 2550 โดยมีท่านคณบดีคณะรัฐศาสตร์ในเวลานั้นคือ ดร.นครินทร์ เมฆไตรรัตน์และเจ้าหน้าที่ของคณะฯ ให้การสนับสนุนด้วยความเอื้อเฟื้อทุกด้าน ที่สำคัญข้าพเจ้าต้องขอบคุณสำนักพิมพ์มติชน โดยเฉพาะคุณวราภรณ์ วิษณุรัฐและฝ่ายบรรณาธิการของสำนักพิมพ์ที่กล้าหาญตีพิมพ์งานวิจัยชุดนี้สู่สังคมไทย และดำเนินการจัดพิมพ์ด้วยความเอาใจใส่และอดทนอย่างยิ่ง

สุดท้ายข้าพเจ้าต้องขอบคุณผู้คนใกล้ชิดอย่าง ดร.สุวรรณา สถาอานันท์ ที่คอยเป็นกำลังใจในการทำงานวิชาการ อ.ชญาธิษฐ์ พูลยรัตน์ ผู้อำนวยการโครงการเมธีวิจัยอาวุโส “สันติวิธี และความรุนแรงในสังคมไทย” คุณจันจิรา สมบัติพูนศิริ คุณจุฬารัตน์ ดำรงวิจิตรธรรม คุณธัญญธร สายปัญญา แห่งศูนย์ข่าวสารสันติภาพ มูลนิธิเพื่อการศึกษาประชาธิปไตยและการพัฒนา คุณธนาพล อิวสกุล และคุณอุเชนทร์ เชียงเสน จากสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกันในความช่วยเหลือทุกอย่าง

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

เมธีวิจัยอาวุโส สกว.

คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กันยายน 2553

| บทนำ ; ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย

ความประหลาดใจ?

นักสู้สันติวิธีเพื่อคนยากคนจนคนสำคัญของประเทศไทยเคยกล่าวถึงสังคมไทยในยุคนี้อาว่า “ความรุนแรง ป่าเถื่อน (ที่) ยังเกิดขึ้นในหลายเหตุการณ์ในหลายพื้นที่จนถึงปัจจุบัน เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงความรุนแรงที่แฝงเร้นในโครงสร้างต่างๆ และพร้อมที่จะเป็นชนวนที่จะถูกจุดขึ้นในทั่วทุกหย่อมหญ้าของสังคมไทย ความอยุติธรรมเชิงโครงสร้างผสมโรงกับการพัฒนาแบบโลกาภิวัตน์ (โลกาภิวัตน์) คือ ระเบิดเวลา...ผู้รักความเป็นธรรมทั้งหลายเฝ้าอดสัลัก แต่น้ำน้อยก็อาจจะแพ้ไฟ...ความรู้ที่แท้จริงเท่านั้นที่จะนำความสว่างมาสู่ปัญญาของมนุษย์...”¹

ไม่ว่า “ความรู้ที่แท้จริง” ซึ่งเธอกล่าวถึงนั้นจะคืออะไร แต่ “ระเบิดเวลา” ที่เธอเตือนสังคมไทยไว้เมื่อ 5 ปีก่อนดูจะสำแดงฤทธิ์ให้เห็นประจักษ์ในเหตุการณ์รุนแรงที่ทยอยกันปรากฏกลางเมืองจนกระทั่งเกิดการปราบปรามผู้ชุมนุมเสื้อแดงและไฟลุกท่วมศูนย์การค้ากลางกรุงเทพฯ เมื่อเดือนพฤษภาคม 2553 รวมตลอดถึงการฆาตกรรมคน “เสื้อแดง” ที่เกี่ยวข้องอย่างน้อยก็ 4 ศพ ซึ่งดูจะดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และเกิดเหตุในหลายจังหวัด ทั้งที่นครราชสีมา ปทุมธานี ระยอง และล่าสุดเมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2553 ที่ อำเภอบางดง จังหวัดเชียงใหม่² ที่น่าสนใจคือดูเหมือนหลายคนประหลาดใจกับความรุนแรงที่ปรากฏขึ้น ด้วยไม่ว่าสังคมไทยจะเป็นไปได้ถึงเพียงนี้

แต่ถ้าจะมีใครสักคนลืมหูลืมตาในโลกในกรุงเทพมหานครเมื่อเดือนตุลาคม 2516 วันนี้ (ปี 2553) เขาหรือเธอคนนั้นจะอายุได้ 37 ปี และถึงแม้ควรเสียใจกับสิ่งที่เกิดกับสังคมไทยและชีวิตมนุษย์ที่ถูกปลิดร่วงไป ก็ไม่ควรประหลาดใจมากนัก เพราะเกือบสี่ทศวรรษที่เหตุการณ์บ้านเมืองเคลื่อนที่ผ่านตัวตนของเขาไป คงได้เห็นเหตุความรุนแรงทางการเมืองเหล่านั้นคร่ำชีวิตของผู้คนไปแล้วไม่น้อย

เหตุการณ์ “14 ตุลา 16” ลึ้นสู่ดลพร้อมทั้งปรากฏชีวิตคนไป 77 ราย บาดเจ็บ 857 คน

เหตุการณ์ “6 ตุลา 19” มีคนตาย 46 คน ในจำนวนนี้เป็นนักศึกษาและประชาชน 41 ราย ถูกเผากลางถนนจนแยกไม่ได้ว่าเป็นชายหรือหญิง 4 ราย เป็นศพชายไทยไม่ทราบชื่ออีก 6 ราย ผู้รอดตายถูกจับกุม 3,154 คน³

เหตุการณ์ “พฤษภา 35” มีผู้เสียชีวิต 44 คน และมีคนสูญหายไป “อีกนับร้อยคน”⁴

และเหตุการณ์ “เมษา-พฤษภา 53” ตายอีก 91 คน ในจำนวนนี้เป็นเจ้าหน้าที่ทหาร-ตำรวจของรัฐ 11 คน มีนักหนังสือพิมพ์ต่างชาติชาวอิตาลีและญี่ปุ่นเสียชีวิตอีก 2 คน ขณะที่ มีผู้บาดเจ็บอีกราว 1,800 คน⁵

ทั้งหมดนี้ไม่นับสงครามระหว่างรัฐไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การรัฐประหารที่มีคนถูกฆ่าตายหลายครั้ง การลอบสังหารผู้นำองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมนับสิบคน ผู้คนที่ถูกฆ่าใน “สงครามปราบยาเสพติด” เกือบสามพันคน และที่ล้มตายในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับแต่ความรุนแรงปะทุขึ้นครั้งใหม่เมื่อปี 2547 อีกไม่ต่ำกว่าสี่พันคน⁶ ที่จริงนักวิจัยด้านไทยศึกษาคนสำคัญเคยตั้งข้อสังเกตเมื่อไม่นานมานี้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมที่ “รุนแรงอย่างลึกซึ้ง” (profoundly violent society) เพียงพิจารณาจากจำนวนคดีฆาตกรรมในสังคมไทยก็จะพบว่าสังคมไทยฆ่ากันมากกว่าประเทศทั้งหลายในเอเชีย จะเป็นรองอยู่ก็แต่ประเทศมองโกเลียเท่านั้น⁷

ด้วยเหตุนี้ความน่าประหลาดใจเห็นจะอยู่ที่ ทำไมหลายคนจึงประหลาดใจเมื่อความรุนแรงปรากฏให้เห็น ทั้งที่สังคมไทยก็ผ่านประสบการณ์ความรุนแรงมาไม่น้อย?

คำตอบประการหนึ่งอาจอยู่ที่วิธีการเข้าใจตนเองของสังคมไทยว่า เป็นสังคมสงบสันติ ไม่ไผ่ความรุนแรง ด้วยอิทธิพลทางวัฒนธรรมของพุทธศาสนาที่เอื้ออาบซาบซึ้งอยู่ในเนื้อตัวของสังคม แต่ถ้าสังคมไทยส่วนใหญ่ตกอยู่ใต้เงาമായการของวิธีเข้าใจตนเองเช่นนี้ จะหาทางออกให้พ้นภัยความรุนแรงทางการเมืองในอนาคตโดยไม่ทำความเข้าใจกับตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงในสังคมไทยคงไม่ใช่เรื่องง่าย

เมื่อคราวครอบรอบสองทศวรรษ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักวิชาการสังคมศาสตร์กลุ่มหนึ่งรวมตัวกันศึกษาวิจัยปรากฏการณ์ความรุนแรงในสังคมไทย ด้วยปรารถนาจะเข้าใจเหตุการณ์โศกเศร้ากลางแผ่นดินครั้งนั้นว่าเกิดขึ้นกลางเมืองในสังคมไทยได้อย่างไร งานศึกษาวิจัยชุดนี้นำเสนอความรู้จากการวิจัยที่มุ่งสะท้อนให้เห็น “ร่าง” ของสังคมไทยที่ถูกมายาคติแห่งความสุขสงบปราศจากความรุนแรงบดบังอยู่ เมื่อทะลวงกรอบมายาคติที่ครอบคลุมสังคมไปได้บ้างก็จะเห็นสภาพความเป็นจริงที่ว่า สังคมไทยมิได้เลิศประเสริฐกว่าสังคมอื่น คือมิใช่สังคมที่ดำรงอยู่แต่ในสันติธรรม ผู้คนรักใคร่ยึดกัน และก็มีได้แม้แต่เหตุรุนแรงทุกหย่อมหญ้า เพราะสังคมไทยก็ละม้ายเหมือนสังคมมนุษย์ทั่วไป คือความรุนแรงเป็นความเป็นจริงที่ดำรงอยู่คู่กับร่องรอยแห่งแนวทางทางสันติ มิได้ต่างไปจากสังคมอื่นมากนัก⁸

สามสิบปีให้หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ข้าพเจ้าชวนเพื่อนนักวิชาการ สังคมศาสตร์มาทำงานวิจัยครั้งใหม่ในรณรงค์โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส สกว.(สำนักงาน กองทุนสนับสนุนงานวิจัย) เรื่อง “สันติวิธีและความรุนแรงในสังคมไทย” ด้วยมุ่งหมายว่าจะให้งานชุดนี้เป็นดังชุดความรู้ที่นำเสนอต่อสังคมไทยในวาระครบสามทศวรรษ เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อาจถือว่างานศึกษาชุดนี้ต่อเนื่องจากที่เคยทำกันไว้เมื่อสิบปีก่อนก็ได้ เพราะงานวิจัยชุดนี้มีได้เพียงชี้ให้เห็นว่าความรุนแรงดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยไม่ต่างจากสังคมมนุษย์ในที่อื่น หากมุ่งค้นหาด้วยว่าความรุนแรงดำรงอยู่คู่กับสังคมไทยอย่างไรด้วยการตั้งคำถามว่า ความรุนแรง (ไปซ่อน) อยู่ที่ไหนในเนื้อตัวของสังคมไทย และ (ไปซ่อน) อยู่อย่างไร

ชอน/หา

Slavoj Zizek กล่าวหาคนที่ศึกษาเรื่องความรุนแรงไว้หลายประการ ที่สำคัญคือ เขาเห็นว่าผู้ศึกษาส่วนใหญ่สนใจแต่ความรุนแรงเชิงอัตวิสัย (subjective violence) คือ ความรุนแรงชนิดที่มีผู้กระทำการได้แน่นอน ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด ขณะที่ละเลยความรุนแรงชนิดที่ฝังอยู่ในภาษาและรูปแบบของภาษา โดยเฉพาะการที่ภาษาบางแบบครอบงำงานการจักรวาลแห่งความหมายซึ่งเขาเรียกว่าความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ (symbolic violence) และความรุนแรงที่ดำรงอยู่ในการทำงานตามปกติของระบบเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งเขาเรียกว่า ความรุนแรงเชิงระบบ (systemic violence)⁹

ที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งคือ ความคิดของ Zizek ในปี ค.ศ.2008 คล้ายคลึงกับสิ่งที่นักวิจัยสันติภาพศึกษาวิเคราะห์กันมานานราวสี่ทศวรรษ เพราะในสายตาของบิดาแห่งการวิจัยสันติภาพยุคใหม่อย่าง Johan Galtung ความรุนแรงก็มีได้มีเพียงแบบเดียว แต่มีทั้งความรุนแรงเชิงบุคคลหรือความรุนแรงทางตรง (direct violence) ความรุนแรงเชิงโครงสร้าง (structural violence) และความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม (cultural violence) ที่สำคัญยังชี้ด้วยว่าความรุนแรงแต่ละอย่างสัมพันธ์กันอย่างไร¹⁰

แม้ว่า Zizek จะห่างไกลจากองค์ความรู้เกี่ยวกับความรุนแรง โดยเฉพาะที่ศึกษากันมานานในแวดวงการวิจัยสันติภาพเชิงวิพากษ์ (critical peace research)¹¹ แต่งานเขียนเรื่องความรุนแรงของเขาก็มีประโยชน์ในแง่วิธี “มอง” ความรุนแรง เพราะ Zizek เห็นว่าการมองดูปรากฏการณ์ความรุนแรงตรงๆ ซึ่งหน้า ส่งผลสองประการคือ ประการแรก ผู้มองจะถูกพัดพาครอบงำด้วยภาพนำกลัวของความโหดร้ายที่ปรากฏอยู่ต่อหน้า (เช่นเมื่อเห็นภาพคนถูกเผาตายทั้งเป็น หรือถูกยิงเข้าที่ศีรษะขณะที่ถูกพันธนาการอยู่) ขณะเดียวกันถ้ามองภาพดังกล่าวจากมุมของเหยื่อผู้ถูกทำทารุณด้วยความรุนแรงและพยายามเอาใจเขยื้อมาใส่ใจของตน ผลก็คือการมองเช่นนี้จะล่อผู้มองเข้าไปในหล่มพรางที่เต็มตื่นไปด้วยความรู้สึก จนอาจจะทำให้หมดความสามารถในการคิด ด้วยเหตุนี้ Zizek จึงเสนอว่าวิธีที่

ดีที่สุดในการทำความเข้าใจความรุนแรง ไม่ใช่เผชิญหน้ากับปรากฏการณ์ดังกล่าวตรงๆ แต่ใช้วิธี “ชำเลื่องมองด้านข้าง” (sideways glances¹²)

เมื่อ Omer Bartov ศึกษาปัญหาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิว เขามิได้นำเสนอเรื่องเล่าของเหตุการณ์ แต่มุ่งพิเคราะห์หามุมมองหลากหลายในเรื่องความรุนแรงที่ก่อร่างสร้างรูปความคิดเรื่องนี้ในยุโรป และส่งผลต่อนิยามอัตลักษณ์ทั้งของปัจเจกบุคคลและของยุโรปโดยรวมผ่านกระบวนการเลียนแบบ การครุ่นคิดไตร่ตรอง และการบิดเบือนปรุงแต่ง Bartov สนใจภาพสะท้อนของมนุษย์ที่สะท้อนจากดวงตาของคนอื่นที่กำลังมองตนอยู่ เขาอธิบายว่าภาพสะท้อนเช่นนี้ต่างจากการมองภาพตนเองผ่านกระจกเงา เพราะเมื่อมองเห็นตนเองผ่านดวงตาของคนอื่น การจับจ้องดังกล่าวเปลี่ยนช่วงขณะแห่งการประทับความรู้สึกเป็นเหตุการณ์ (event) และประวัติศาสตร์มนุษย์เต็มไปด้วยการเผชิญกัน (encounter) เช่นนี้ Yehiel Dinur ผู้รอดชีวิตจากกรณีฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่ Auschwitz เคยบันทึกว่า เหตุการณ์ที่เปลี่ยนความรู้ทั้งมวลของเขาเกี่ยวกับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ชาวยิวที่เขาเป็นเหยื่อด้วยคนหนึ่ง เกิดขึ้นเมื่อเขาเผชิญกับนายทหาร SS และในช่วงขณะแห่งการเผชิญกันนั้นเมื่อเขามองลึกเข้าไปในดวงตาของทหารนาซี SS ที่กำลังจะส่งเขาเข้าห้องแก๊ส เขาตระหนักในเวลานั้นว่าถ้ากลับบทบาทกันก็จะมีอะไรเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น จะมีคนหนึ่งออกคำสั่งและอีกคนที่ต้องเดินเข้าห้องแก๊ส¹³ สำหรับ Bartov การมองความรุนแรงแบบสุดโต่งอย่างการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์โดยให้ความสำคัญกับ “ช่วงเวลาแห่งการเผชิญหน้า” (moment of encounter) เช่นนี้ ช่วยให้ได้แง่มุมในการเข้าใจความรุนแรงแบบที่เรื่องเล่าจากมุมของเหยื่อโดยลำพังไม่สามารถช่วยให้เห็นได้

ในแง่วิธีวิทยาศึกษาปรากฏการณ์ความรุนแรงกล่าวได้ว่า มีหนทาง “มองดู” ปรากฏการณ์ความรุนแรงหลายแนว ทั้งวิธีการมองเช่น “มองตรงๆ” หรือ “ชำเลื่องมอง” และการเลือกมองในขณะเวลาที่ต่างกัน เช่นมองขณะที่ความรุนแรงกำลังเกิดขึ้น หรือมองผลของความรุนแรงที่เกิดขึ้นแล้ว รวมทั้งการ “มองดู” ที่ไหนด้วย เช่นมองความรุนแรงจากเรื่องเล่าของเหยื่อ คำสารภาพผู้กระทำการใช้ความรุนแรงนั่นเอง หรือบันทึกของฝ่ายที่สามซึ่งไม่เกี่ยวข้อง กับเรื่องที่เกิดขึ้นโดยตรง แม้ในบางกรณี ความรุนแรงจะถูกเชิดชวยยกย่องแต่ผู้ให้หรือสังคมแวดล้อมก็ต้องให้เหตุผลรองรับ (justifications) สร้างระบบวัฒนธรรมที่ซับซ้อนผลิตความชอบธรรมให้กับความรุนแรงที่เกิดขึ้น ที่เป็นเช่นนี้เพราะความรุนแรงเป็นปรากฏการณ์ที่ดูเหมือนจะอยู่ใน “ด้านมืด” ของมนุษย์ จึงมักไม่ยากที่จะเผชิญในการศึกษาชีวิตของทหารอเมริกันที่ไปทำสงครามในอิรัก พบว่าหน่วยที่มีบทบาทเข้าไปดูแลควบคุมขังเชลยชาวอิรัก ได้ทรมานนักโทษและทำการทารุณต่างๆ บางคราวก็แข่งขันกันว่าใครจะทรมานนักโทษได้สาหัสกว่ากัน คนเหล่านี้จะมีลักษณะร่วมกัน คือจะไม่กล้าเปิดเผยเรื่องดังกล่าวกับใคร เมื่อปลดประจำการและกลับมายังสหรัฐหลายคนเข้ากับใครไม่ได้ โมโหจนเฉียว บางคนก็ฆ่าตัวตายในที่สุดเพราะรู้สึกผิดกับความรุนแรงที่ตนก่อกับ

มนุษย์อื่น บางทีความรู้สึกผิดในการใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่นและปราศจากเหตุผลรองรับที่ชอบธรรมเพียงพออาจจะเป็นดังอารมณ์พิชิตที่กัดกร่อนชีวิตมนุษย์ได้ร้ายแรงที่สุด¹⁴

กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ในสังคมอย่างสังคมไทยที่คนจำนวนมากถือว่าความรุนแรงไม่ใช่สิ่งที่ดี เมื่อเกิดความรุนแรงขึ้นก็ต้องหาวิธี “ซ่อน” ไว้ หรือถ้าถือว่าความรุนแรงเป็นปรากฏการณ์ที่เลื่อนไหลแปรเปลี่ยนได้ (liquid) เป็นไปได้หรือไม่ว่าเมื่อเกิดความรุนแรงขึ้นแล้ว ความรุนแรงมักหนีไปซ่อนจนบางครั้งยากจะหาพบ ถ้าเช่นนั้นการศึกษาวิจัยปรากฏการณ์ความรุนแรงในสังคมไทยจึงไม่ต่างจากการเล่นซ่อนหา/หา คำถามก็คือ ความรุนแรง (ไปซ่อน) อยู่ที่ไหน และจะหาให้พบได้อย่างไร แต่ก่อนจะตอบคำถามนี้คงต้องทำความเข้าใจกับความน่าอัศจรรย์ของการเล่น “ซ่อน/หา” เสียก่อน

ทราบกันทั่วไปว่า แนวคิดสัญชาตญาณแห่งชีวิตและความตายสำคัญต่อทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ Sigmund Freud เขาได้พัฒนาและอธิบายโมทัศน์เรื่อง สัญชาตญาณแห่งความตาย (thanatos) ไว้โดยละเอียดในงานเขียนเรื่อง *Beyond the Pleasure Principle* ซึ่งตีพิมพ์เมื่อปี ค.ศ.1920¹⁵ ที่น่าสนใจในที่นี้คือในงานชิ้นนี้เอง Freud บันทึกว่า ตนเคยสังเกตหลานอายุขวบครึ่งเวลาเขาเล่นของเล่น และพบว่าหลานชายชื่อ Ernst คนนั้นมักชอบโยนของเล่นชิ้นเล็กๆ ของแกไปที่มุมห้องบ้าง ใต้เตียงบ้าง แล้วก็มักจะไปตามหาของเล่นที่ตัวเองโยนไป พอหาพบก็จะส่งเสียงยาวๆ ว่า “อูว์” พร้อมกับแสดงสีหน้าพึงพอใจ Freud คิดว่าหลานของตนกำลังส่งเสียงแทนคำภาษาเยอรมันว่า “fort” ซึ่งแปลว่า “หายไปแล้ว” Ernst ได้แต่เล่นของเล่นแบบนี้เท่านั้น วันหนึ่งเด็กน้อยได้ของเล่นที่มีสายเชือกยาวผูกของเล่นอยู่ แทนที่แกจะเล่นด้วยวิธีใช้เชือกลากของเล่นเหมือนลากรถ Ernst กลับโยนของเล่นนั้นไปอีกโดยยึดเชือกอีกด้านหนึ่งไว้ พอของเล่นหายลับไปก็ส่งเสียง “อูว์” อีก จากนั้นก็ดึงเชือกให้ของเล่นกลับปรากฏขึ้นใหม่ พอเห็นของเล่นก็ส่งเสียง “da” (นั่นไง) อย่างพึงพอใจ ฟรอยด์เห็นว่า ตอนที่เด็กน้อยทำให้ของเล่นหายไปกับที่ซ่อน แต่เมื่อของเล่นคืนกลับมาก็พอใจยิ่งกว่า¹⁶ การเคลื่อนไหวไปมาระหว่างการปรากฏกับการสาบสูญเป็นหัวใจการละเล่นของเด็กจำนวนมาก เพราะการเล่นแบบนี้ทำให้เด็กซึ่งปกติดูจะไร้อำนาจ รู้สึกว่าตัวเองควบคุมอะไรได้ และตื่นเต้นเพลิดเพลินไปกับเวลาที่ “ของ” นั้นหายไป แอบ “ซ่อน” อยู่ ณ มุมใดมุมหนึ่งของบ้าน เพราะรู้อยู่อย่างไรตนก็จะ “หา” ของนั้นพบ

การตอบคำถามว่าความรุนแรง (ไปซ่อน) อยู่ที่ไหน? ในความสัมพันธ์กับสังคมไทย ยังหมายความว่า จะ “หา” ความรุนแรงให้พบอย่างไร และที่สุดเมื่อหาพบแล้วเป็นอย่างไร?

บทตอน

สำหรับบางคน เมื่อแรกจะเล่นซ่อนหาในบริเวณบ้าน มักจะไปซ่อนในที่ซึ่งตนคิดว่าผู้หาค่าจะหาพบได้ยากที่สุด จากนั้นที่ซ่อนก็อาจจะค่อยๆ น้อยลง ยิ่งเล่นบ่อยครั้งก็มักจะ

พอรู้รู้ทางกันว่าคนชื่อนจะไปชื่อนที่ไหน ด้วยเหตุนี้กระบวนการหาก็ก็นั่นลงเป็นธรรมดา ยิ่งถ้ามีผังของบ้านหรือแบบแผนวิธีการชื่อนร่างพรางกายเป็นแนวทางไว้บ้าง การหาสิ่งชื่อนอยู่ก็จะเป็นไปได้ง่ายขึ้น ถ้าจะพิเคราะห์แผนผังการชื่อน/หาปรากฏการณ์ความรุนแรงในยุคปัจจุบัน บางทีภูมิทัศน์วิชาการด้านความรุนแรงที่โลกได้สะสมไว้ในสามสิบปีที่ผ่านมาอาจเป็นดังลายแทงให้ความรุนแรงที่ชื่อน/หาสังคมไทยเป็นไปได้อย่างมีความหมายและเปี่ยมแง่มุมหลากหลายน่าค้นหายิ่งขึ้น

บทแรกใน *ความรุนแรงชื่อน/หาสังคมไทย* จึงเริ่มต้นจากงานวิจัยชิ้นสำคัญของประจักษ์ ก้องกีรติ นักรัฐศาสตร์รุ่นใหม่จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่พยายามสำรวจภูมิทัศน์การศึกษาความรุนแรงทางการเมืองในโลกวิชาการนานาชาติอย่างเป็นระเบียบและครอบคลุมประเด็นต่างๆ รอบด้านในช่วงเวลาเกือบสามสิบปีตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา ในบทนี้ประจักษ์เลือกแบ่งหัวข้องานวิจัยตามประเภทของความรุนแรงเป็น 5 กลุ่มคือ

- การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์
- สงครามกลางเมือง
- การจลาจล
- ความรุนแรงโดยรัฐ
- ความรุนแรงโดยสามัญชนและกองกำลังกึ่งทหาร

ประจักษ์กำกับการสำรวจภูมิทัศน์ทางวิชาการในระดับสากลในช่วงเวลาเกือบสามทศวรรษนี้ด้วยการพยายามตอบชุดคำถามที่เขาเห็นว่ามีมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความรุนแรงที่แพร่ระบาดไปทั่วโลกในปัจจุบันคือ

- สาเหตุและกลไกที่ก่อให้เกิดความรุนแรง
- ปัจจัยที่ผลักดันหรือกระตุ้นให้บุคคลและกลุ่มบุคคลลงมือใช้ความรุนแรง
- รูปแบบของความรุนแรงที่เปลี่ยนโฉมหน้าไปตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา
- ลักษณะพลวัตของความรุนแรงที่จะพัฒนาต่อไปในอนาคต
- ความแตกต่างของกระบวนการให้ความชอบธรรมการใช้ความรุนแรงทางการเมืองในสังคมต่างๆ

ยิ่งกว่านั้น บทนี้ยังชี้ให้เห็นแนวโน้มทั่วไปในการวิจัยเรื่องความรุนแรงเป็นการเพิ่มเติมด้วย แนวโน้มเหล่านี้ได้แก่การหันมาศึกษาความรุนแรงในระดับย่อย (the micro-political turn in the study of violence) การศึกษาความรุนแรงเชิงมานุษยวิทยา (anthropological study of violence) และการศึกษามิติทางเศรษฐศาสตร์ของความรุนแรง (economic dimension of violence)

นอกจากประโยชน์ที่ได้จากการเห็นภูมิทัศน์การศึกษาปรากฏการณ์ความรุนแรงในระดับโลกแล้ว องค์ความรู้หลายส่วนยังมีประโยชน์ต่อการกำหนดแนวทางเผชิญปัญหาความรุนแรงในสังคมไทยด้วย เช่น

- งานศึกษาปัญหาความรุนแรงในศรีลังกาชี้ให้เห็นชัดว่า การบัญญัติให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่นำสังคมศรีลังกาไปสู่ความรุนแรง เพราะส่งผลปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพเชิงอำนาจระหว่างกลุ่มศาสนาต่างๆ ที่มีมาแต่เดิม

- งานวิจัยหลายชิ้นในหลายประเทศทั้งที่ฟิลิปปินส์และอินโดนีเซียชี้ตรงกันว่า ความรุนแรงโดยสามัญชนที่ใช้ความรุนแรงแทนผู้ถือกฎหมายเสียเองในรูปของกองกำลังกึ่งทหารและกองกำลังประชาชนติดอาวุธ ก่อให้เกิดความรุนแรงในสังคมในระดับและขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้นกว่าเดิม แทนที่จะช่วยระงับความรุนแรงตามที่กลุ่มเหล่านี้อ้าง เพราะการที่ประชาชนสามัญติดอาวุธกันทั่วไปส่งผลให้สังคมไร้ระเบียบยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังนำไปสู่การแตกแยกในชุมชนมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการใช้ประเด็นทางชาติพันธุ์/ศาสนาเข้ามาให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงของกลุ่มเหล่านี้

- ความรุนแรงของรัฐเกิดขึ้นมากที่สุดในระยะเปลี่ยนผ่านทางการเมืองไม่ว่าจะเปลี่ยนจากระบอบประชาธิปไตยไปเป็นเผด็จการหรือตรงกันข้าม เพราะช่วงเวลาดังกล่าวเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนทางการเมือง เกิดการเปลี่ยนดุลของอำนาจ มีความผันผวนทางสังคม และเป็นช่วงที่กฎกติกาและสถาบันทางการเมืองยังไม่ลงตัว นำไปสู่โอกาสที่กลุ่มต่างๆ จะช่วงชิงอำนาจทางการเมืองโดยไม่ถูกผูกมัดภายใต้กรอบกติกาที่ชัดเจน ส่งผลให้มีการใช้ความรุนแรงเพื่อขึ้นสู่อำนาจหรือแก้ไขปัญหาคัดแย้ง ในขณะที่ช่วงที่พ้นจากการเปลี่ยนผ่าน ความขัดแย้งทางการเมืองและการจัดสัมพันธภาพทางอำนาจคลี่คลายลงแล้ว เช่นช่วงที่เป็นประชาธิปไตยหรือเผด็จการอย่างสมบูรณ์ ความรุนแรงกลับเกิดขึ้นน้อยลง

แต่ที่สำคัญคือ ประจักษ์กำลังพยายามชี้ร่องรอยให้สังคมไทยเห็นประจักษ์ว่า ถ้าจะมุ่งค้นหาวิธีเข้าใจความรุนแรงที่สังคมไทยประสบอยู่ อาจทำได้ด้วยการค้นหาขุมทรัพย์ทางความรู้เกี่ยวกับความรุนแรงทางการเมืองที่ซุกซ่อนอยู่ในงานศึกษาวิจัยมากมายทั่วโลก ในแง่หนึ่งสิ่งที่ผู้อ่านอาจทดลองทำได้คือ ใช้บทแรกนี้เป็นแผนที่นำทางวางผลการศึกษาวิจัยในบทตอนต่อไปลงบนภูมิทัศน์ทางวิชาการความรุนแรงทางการเมืองที่ประจักษ์ได้ชัดไว้ให้ในบทที่หนึ่ง เพื่อช่วยกำหนดตำแหน่งแห่งที่ในเชิงความรู้ของงานวิจัยเหล่านั้น

ในบทที่สอง พวงทอง ภวัครพันธุ์ นักรัฐศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยผู้ศึกษาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในกัมพูชา หันความสนใจของเธอมาที่ปฏิบัติการสงครามของการรณรงค์ปัญหาอาชญากรรมในประเทไทย เธอเริ่มงานศึกษาในบทนี้จากรายงานเกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรมของหน่วยราชการในปี พ.ศ.2539 ซึ่งเป็นปีที่สังคมไทยเริ่มเผชิญกับการแพร่ระบาดของยาบ้าอย่างต่อเนื่องและรุนแรงเรื่อยมา จนถึงที่สุดรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ประกาศสงครามปราบปรามยาเสพติดในปี พ.ศ.2546

ปัญหาประการหนึ่งที่มักสงสัยกันคือ ใน “สงครามปราบปรามยาเสพติด” ตั้งแต่ 1

กุมภาพันธ์ถึง 31 เมษายน 2546 นั้นมีผู้เสียชีวิตใน “สงคราม” นี้กี่คน พงทองเห็นว่าวิธีการนับคนตายในช่วงที่รัฐบาลทักษิณกำลังรณรงค์สงครามปราบปรามยาเสพติดขาดความชัดเจน และมีแนวโน้มที่จะนำทุกกรณีที่มีการเสียชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าวมารวมไว้ด้วยกันหมด เพราะเจ้าหน้าที่ของแต่ละจังหวัดก็มุ่งสร้างตัวเลขเพื่อให้รัฐบาลประทับใจ จึงเป็นไปได้ว่าผู้เสียชีวิตจากการฆ่าตัดตอนอาจจะน้อยกว่า 2,596 คน อย่างไรก็ตามที่สำคัญคือ รัฐบาลขณะนั้นก็ดูจะพอใจกับสถิติคนถูกฆ่าที่สูงนี้ เพื่อแสดงถึงประสิทธิผลของสงครามปราบปรามยาเสพติด ขณะที่ประชาชนไทยเองก็ดูจะพอใจกับสถิติการตายของพวกเขาพ่อค้ายาเสพติดหรือ “คนทรยศ ขายชาติ” เหล่านี้ ดังนั้น แม้จะเข้าใจกันทั่วไปว่ามีคนตายใน “สงครามปราบปรามยาเสพติด” ของรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ มากกว่าสองพันคน แต่สังคมไทยจะสนับสนุนนโยบายดังกล่าวอย่างเข้มแข็ง

พงทองในบทที่สองตั้งคำถามว่าอะไรคือข้อกล่าวอ้างเกี่ยวกับปัญหาเสพติดที่ถูกนำเสนอ (claim making) โดยเจ้าหน้าที่รัฐ สื่อ และตัวแทนทางสังคมอื่นๆ อะไรคือ “ภัยคุกคาม” ของยาเสพติดที่มีต่อสังคมไทยที่ถูกนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ และที่สำคัญคือ เธอมุ่งค้นหาว่าวิธีการนำเสนอปัญหาเสพติดของตัวแทนทางสังคมต่างๆ นั้นวางอยู่บนข้อมูลหลักฐานประเภทใด อีกทั้งอุดมการณ์หรือหลักศีลธรรมในสังคมประเภทใดที่ถูกใช้เพื่อรองรับการรณรงค์ปัญหาเสพติด จน “สงคราม” ครั้งนี้กลายเป็นสงครามที่ชอบธรรมได้รับความสนับสนุนจากผู้คนหลากหลายกลุ่มหลายฝ่ายในสังคม เพราะเป็น “สงคราม” ที่มีคนตายกว่าสองพันคนในเวลาประมาณสามเดือน จึงไม่น่าจะตั้งคำถามได้ว่า ความรุนแรงในเรื่องนี้ “ซ่อน” อยู่ที่ไหนในสังคมไทย แต่ในอีกแง่หนึ่งจะกล่าวได้หรือไม่ว่า สิ่งที่ “ซ่อน” เก่งที่สุดและทำให้หาได้ยากที่สุด มัก “ซ่อน” อยู่ในที่แจ้งมิใช่ที่ลับ “สงคราม” ปราบปรามยาเสพติด “ซ่อน” ตัวอยู่ในที่ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า “เปิดเผย” ที่สุดคือ ในสมการแห่งความกลัวภัยยาเสพติด ผสานกับข้อกล่าวอ้างทางศีลธรรมในนามของชาตินิยมเข้มข้นที่ร่วมกันผลิตความรับรู้สมยอมของสังคมไทยนั่นเอง การสังหารผู้คนที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดในสงครามปราบปรามยาเสพติดจึงเป็นภาพความรุนแรงที่ไม่ได้ถูกซ่อนแต่เป็นภาพที่ถูกเฉลิมฉลองยินดีและกลายมาเป็นนโยบายที่พรรคการเมืองทั้งหลายต้องยอมสยบ

ถ้า “สงคราม” ปราบปรามยาเสพติดคือภาคปฏิบัติการของความรุนแรงโดยรัฐที่ชัดเจน ปัญหาความรุนแรงจากการพัฒนาอาจเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่มักไม่เห็นชัดนักในสามสิบปีที่ผ่านมาสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปไม่น้อย สงครามระหว่างพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและรัฐบาลชุดต่างๆ ยุติลง “ฝ่ายซ้าย” คินเมืองและกลายเป็นองคาพยพต่างๆ ของสังคมไทยซึ่งก็ก้าวเดินไปในเส้นทางที่เทคโนโลยี เศรษฐกิจ และรัฐวางไว้ในครรลองของกระแสโลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจไทยเติบโตขึ้นพร้อมๆ กับปัญหาอันเนื่องมาแต่การพัฒนาขนาดนี้ ทั้งหมดนี้ดำเนินขนานไปกับความพยายามของขบวนการ

การประชาชนและองค์กรพัฒนาเอกชนที่จะท้าทายการพัฒนาที่คนเหล่านี้ไม่เห็นว่าเป็นคุณค่าต่อผู้คนที่ยากไร้ของประเทศ

กฤษฎา บุญชัย นักพัฒนาที่ทำงานกับองค์กรพัฒนาเอกชนในเรื่องนี้มานานสนใจตลอดมาว่าขบวนการประชาชนเผชิญกับความรุนแรงในแง่ภูมิไต่บ้างและบริบทความรุนแรงเป็นอย่างไร ในบทที่สามของ *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย* เขาเลือกค้นหว่า “ความรุนแรง” อยู่ที่ไหน โดยศึกษาจากข้อเขียนของขบวนการเคลื่อนไหวคนชายขอบด้านสิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาที่ยั่งยืน 4 กลุ่มสำคัญคือ

- 1) สัมชชาคนจน กรณีกลุ่มปัญหาเขื่อนในภาคอีสาน
- 2) กลุ่มรักษาท้องถิ่นบ่อนอกและกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบ้านกรูด
- 3) เครือข่ายคัดค้านโครงการท่อส่งก๊าซ โรงแยกก๊าซธรรมชาติไทย-มาเลเซีย และอุตสาหกรรมต่อเนื่อง

- 4) กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานี เพื่อคัดค้านการทำเหมืองแร่โปแตส

แม้ข้อค้นพบที่ว่า รัฐเป็นต้นกำเนิดของความรุนแรงในระดับโครงสร้าง ทั้งโครงสร้างการกำหนดนโยบาย โครงสร้างการจัดสรรผลประโยชน์สาธารณะ และโครงสร้างระบบยุติธรรมจะไม่ใช้เรื่องแปลกนักเมื่อศึกษาเช่นนี้ แต่ที่สำคัญยิ่งกว่าคือ การทำให้พบว่าขบวนการคนชายขอบได้รับรู้ ให้ความหมาย หรือตีความต่อภาวะความรุนแรงอย่างไร และกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของความรุนแรงในภาวะการเมืองที่พวกเขากำลังเผชิญ หรือในเป้าหมายและยุทธศาสตร์การต่อสู้ของขบวนการอย่างไร กฤษฎาพบว่า ขบวนการประชาชนเหล่านี้เข้มแข็งเพราะสามารถนำตัวเองออกจากตำแหน่งแห่งที่ (reposition) ของความรุนแรงแห่งโครงสร้างอำนาจที่แสดงออกในสภาวะยกเว้น หรือสภาวะชายขอบให้ไปอยู่ในตำแหน่งแห่งที่เป็นสาธารณะที่พวกเขาสามารถระดมพลังทางสังคมเพื่อเปลี่ยนรูป (transform) ความรุนแรงให้กลายเป็นสภาวะไม่รุนแรง และตอบโต้รัฐและทุนได้อย่างมีพลัง

แต่ไม่ว่าจะสามสิบ สี่สิบปี หรือร้อยปีที่ผ่านมา คนในสังคมไทยสมัยใหม่ก็เติบโตมากับการศึกษาไทย และระบบโรงเรียนคือสดมภ์หลักของการศึกษาไทย แต่โรงเรียนไม่เพียงเป็นสถาบันสอนอ่านเขียนและวิชาการแขนงต่างๆ หากยังทำหน้าที่สร้างนิสัยฝังความคิดในตัวตนของเด็กไทยมาแต่ต้น ในฐานะนักวิชาการศึกษาที่ทำงานในกระทรวงศึกษาธิการ อุษณีย์ ธโนศวรรย์และศรีชัย พรประชาธรรม ร่วมกันศึกษาค้นหาวัฒนธรรมความรุนแรงที่ “ซ่อน” อยู่ในระบบโรงเรียน ดังปรากฏเป็นบทที่สี่ในหนังสือเล่มนี้

อุษณีย์และศรีชัยเห็นว่า หัวใจสำคัญของการซ่อน/หา นี้ อยู่ที่การสืบค้นให้เห็นถึงวาทกรรมหลักที่ดำรงอยู่ในการศึกษาในระบบโรงเรียน อันเป็นตัวกำหนดวิธีคิด กรอบการมอง ข้อจำกัดของการศึกษาในระบบโรงเรียนให้มีลักษณะที่เอื้อต่อการมีและดำรง

อยู่ของความไม่เท่าเทียมกันในสังคมซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของความรุนแรง อีกทั้งยังเป็นตัวกำหนดภาคปฏิบัติจริงของการศึกษาในระบบโรงเรียน ด้วยเหตุนี้ทั้งคู่อ้างอิงหาความรุนแรงที่ไป “ซ่อน” อยู่ในระบบการกำหนดการใช้พื้นที่ ร่างกาย เวลา และภาษาเป็นวัตถุของการควบคุมทางสังคมซึ่งเกิดขึ้นกับนักเรียนไทยทุกคนในโรงเรียน

งานวิจัยบทนี้เป็นการเผยให้เห็นภาพการศึกษาในระบบโรงเรียนในฐานะที่เป็นเครื่องมือ หรือกลไกของการสร้างความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ขณะเดียวกันภายใต้การศึกษาในระบบโรงเรียนนี้ก็ยิ่งสร้างระบบสนับสนุนอื่นเพื่อให้สังคมยินยอมและยอมรับความไม่เท่าเทียมดังกล่าวด้วย ทั้งหมดนี้หมายความว่าโรงเรียนที่เด็กไทยใช้ชีวิตวันละ 7 ถึง 8 ชั่วโมงเป็นเวลา 12 ปีได้กลายเป็นที่ซ่อนความรุนแรงเชิงวัฒนธรรมไว้ในนามของการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ถ้าระบบโรงเรียนเป็น “ที่ซ่อน” ความรุนแรงในสังคมไทยที่แนบเนียน โทษประหารชีวิตกลับเป็น “ที่อยู่” ของความรุนแรงในสังคมไทยอย่างเป็นทางการที่ชัดเจนที่สุด แม้มักจะถือกันว่ารัฐมีอำนาจเหนือชีวิตและความตาย และที่จริงดุลยภาพนี้เอียงไปทางความตายมากกว่าชีวิต ในทฤษฎีของ Michel Foucault อำนาจขององค์อธิปัตย์เหนือชีวิตจะถูกใช้และปรากฏก็เมื่อองค์อธิปัตย์กลัวชีวิตเท่านั้น¹⁷ แต่สิ่งที่ธัญญรัตน์ ทิวถนอม นายตำรวจหญิงนักวิชาการทำในบทที่ห้า เป็นการศึกษาระเบิดโลกาภิวัตน์กับการลงโทษประหารชีวิตในสังคมไทย โดยตั้งคำถามสองข้อคือ รัฐไทยใช้เหตุผลข้ออ้างใดในการสร้างความชอบธรรมให้กับการลงโทษประหารชีวิต และระเบิดโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลต่อรัฐไทย ส่งผลต่อการใช้อำนาจจอร์จฟอยล์ ตลอดจนการใช้อำนาจและความรุนแรงของรัฐไทยในสมัยนั้นๆ อย่างไร

ธัญญรัตน์ศึกษาชีวิตของสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงผ่านรูปแบบการลงโทษประหารชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป 3 รูปแบบ คือ

- การประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะ ซึ่งถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายลักษณะอาญาร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือและลดปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากประเทศเจ้าอาณานิคมในสมัยรัชกาลที่ 5

- ในสมัยรัชกาลที่ 7 รัฐบาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองมีความจำเป็นต้องแก้ไขกฎหมายลักษณะอาญาในปี พ.ศ. 2477 เปลี่ยนรูปแบบการลงโทษประหารชีวิตจากการตัดศีรษะเป็นการยิงเป้า เพื่อให้เป็นไปตามนโยบาย “การสร้างชาติไทย” ที่พยายามกำหนดสถานภาพและตำแหน่งแห่งที่ของความเป็น “ชาติไทย” ในความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และ

- การประหารชีวิตด้วยการฉีดสารพิษในปี พ.ศ. 2546

หากพิจารณารายละเอียดของการประหารชีวิต ไม่ว่าจะเป็นสถานที่หรือวิธีการคงกล่าวได้ว่า รัฐไทยประหารชีวิตผู้คนด้วยวิธีการที่ดู “สะอาด” ขึ้น จากสภาพที่โหด

นองลานประหาร เป็นการยิงเป้าในทীরโหล้น จนที่สุดเป็นการประหารด้วยยานัดตามวิธีการทางการแพทย์ อาจกล่าวได้ว่าในนามของอารยะและวิสัยของโลกาภิวัตน์ สังคมไทยสามารถซ่อนความรุนแรงที่เคยชัดเจนไว้ในรูปการประหารชีวิตวิธีใหม่ที่หลายคนเห็นว่า (เป็นการฆ่าที่) เปี่ยมไปด้วยมนุษยธรรม และดังนั้นช่วยให้รัฐอ้างอำนาจเหนือชีวิตและความตายไว้ได้โดยดูไม่ขัดกับความเป็น “อารยะประเทศ”

ถ้าปรากฏการณ์ความรุนแรงที่ซ่อน/หากับสังคมไทยในเรื่องโทษประหารชีวิตน่าสนใจทั้งเพราะ ในกระบวนการ “หา” ได้เห็นทั้งธรรมชาติของรัฐในเรื่องอำนาจการเอาชีวิตคนในรัฐที่ดำรงอยู่มาแต่โบราณ ทั้งอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ที่ส่งผลให้การอ้างอำนาจรัฐดังกล่าวต้อง “ซ่อน” ดูสะอาดละเมียดละไมขึ้น บทสุดท้ายในหนังสือเล่มนี้ก็น่าสนใจเป็นการศึกษาปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์การเมืองของสังคมไทยโดยมุ่งวิเคราะห์ “ที่ซ่อน” ปรากฏการณ์ครั้งนั้นซึ่งซับซ้อนลึกล้ำเพราะเป็นที่ซ่อน “ภายใน” ตัวมนุษย์อย่างในความทรงจำ

ธงชัย วินิจจะกูล ในบทสุดท้ายของ *ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย* ค้นหา “6 ตุลา” ในความทรงจำของคนผู้ใช้ความรุนแรงเมื่อสามทศวรรษที่แล้ว เขาตั้งคำถามว่า ลักษณะร่วมทางความคิด ทัศนคติต่ออดีต ความทรงจำและคำอธิบายต่อเหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 ของ “ฝ่ายขวา” มีหรือไม่? ถ้ามีจะมีลักษณะอย่างไร? ความแตกต่างที่สำคัญในหมู่พวกเขามีลักษณะเช่นไร? ที่สำคัญธงชัยพยายาม “หา” ว่า เหตุการณ์ 6 ตุลา 2519 ในความทรงจำของ “ฝ่ายขวา” เมื่อปี 2519 มีลักษณะอย่างไร/ประมาณ 30 ปีให้หลัง

บทนี้มีความหมายอย่างยิ่งต่อหนังสือเล่มนี้ ทั้งเพราะอาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้ถือกำเนิดขึ้นด้วยความปรารถนาจะอาศัยวิชาความรู้สังคมศาสตร์ รำลึกถึงวาระครบรอบสามสิบปีของเหตุการณ์ “6 ตุลา” และเพราะคนเขียนคือนักประวัติศาสตร์คนสำคัญของไทย ซึ่งเคยอยู่ในกลุ่มนักวิชาการซึ่งศึกษาเรื่องความรุนแรงในสังคมไทยเมื่อครั้งครบรอบสองทศวรรษ 6 ตุลา โดยตนเองก็เป็น “เหยื่อ” คนหนึ่งของ “เหตุการณ์ 6 ตุลา” แต่ที่สำคัญคือ ในทางวิชาการด้านการศึกษาความรุนแรงปัจจุบัน ประเด็นศึกษาที่ธงชัยสนใจพ้องกับแนวทางวิจัยในระดับสากลคือ การให้ความสำคัญกับ “ผู้ก่อความรุนแรง” (perpetrators) รวมทั้ง “ที่ซ่อน” ความรุนแรงเมื่อเหตุการณ์ร้ายกาจนั้นผ่านไปสามทศวรรษ อย่างใน “ความทรงจำ” ก็เป็นตำแหน่งแห่งที่ซึ่งนักวิชาการสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์สนใจศึกษาวิจัยกันอยู่

และที่สำคัญ ข้อค้นพบของธงชัยที่ว่า “...ไม่พบแม้แต่คนเดียวที่รู้สึกผิด หลาย คนไม่เสียใจด้วยซ้ำไป บางคนยังคงภูมิใจและถือเป็นวีรกรรมเช่นเดิม” ก็ทั้งน่าสนใจ น่าตระหนก และน่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการอธิบายปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมไทยหลังปี 2549 พร้อมๆ กันไป

อาจกล่าวได้ว่า ความรุนแรงในสังคมไทยมี “ที่ซ่อน” หลากหลาย ทั้งในที่แจ้ง

อย่างในความชื่นชมยินดีของสังคมหรือในที่ลึกล้ำอย่างความทรงจำ ทั้งที่เข้มข้นอย่างใน
ข้อเขียนการต่อสู้ของขบวนการประชาชน ทั้งที่แนบเนียนอย่างในระบบโรงเรียน หรือ
อย่างสะอาดสะอ้านในเข็มฉีดยาของเวชฆาตยุคใหม่ในนามของเส้นทางสู่อารยะ
ของประเทศ

แต่คำถามคือ เมื่อรู้ “ที่ซ่อน” ของความรุนแรง จัดวางตำแหน่งแห่งที่ของปรากฏ
การณ์นี้ได้ในองค์ความรู้ทางวิชาการความรุนแรงทางการเมืองระดับสากล จนพอจะ
“หา” พบแล้ว (สังคมไทย) จะได้อะไร

เผยร่าง

อดีตประธานาธิบดีของไฮติ Leslie Manigat ซึ่งได้อ่านจากฝ่ายของตูวาลิเออร์
เคยกล่าวถึงความรุนแรงทางการเมืองในไฮติปลายทศวรรษที่ 80 ว่าได้ส่งผล “เปลื้องร่าง
ทางสังคม (ไฮติ) จนเปลือยเปล่า” (strips bare the social body) และช่วยให้ได้เห็น
การทำงานของสังคมที่แท้จริงซึ่งซ่อนอยู่ ความรุนแรงทางการเมืองเช่นที่เกิดในสังคมไทย
ทำให้ผู้คนพรั่นพรึง แต่ก็ตรึงพวกเขาไว้ ทำให้รู้สึกพลุ่งพล่านดาลเดือด จนแทบจะทำอย่าง
อื่นใดไม่ได้นอกจากนั่งมอง แต่ในเวลาเดียวกัน ขณะที่ความรุนแรงเปลื้องร่างของสังคม
จนเปลือยเปล่า ก็เป็นโอกาสทรงค่าที่จะ “ใช้เครื่องฟังหัวใจทาบกับผิวหนังที่เปลือย
และฟังเสียงเต้นของความเป็นจริงได้ (ผิวหนัง) นั้น” ด้วยเหตุนี้หากประสงค์จะเข้าใจ
สังคม ตระหนักถึงรากเหง้าแห่งความไม่เป็นธรรม เห็นร่องรอยโครงสร้างอำนาจใน
สังคม ก็ควรต้องศึกษาสังคมในห้วงขณะที่เกิดความรุนแรงขึ้น¹⁸

สิ่งหนึ่งที่ได้เรียนรู้จากงานวิจัยชิ้นต่างๆ ในหนังสือเล่มนี้คือ ความรุนแรงมีธรรม
ชาติเป็นทวิลักษณ์ ด้านหนึ่งก็มีผู้เกี่ยวข้องกับความรุนแรงหลากหลาย ทั้งในแง่ตัวละคร
โครงสร้างและวัฒนธรรม และอีกด้านหนึ่งก็ประกอบขึ้นจากความเป็นจริงหลายชั้นที่เกิด
ขึ้นจากสาเหตุ (causes) ที่สลับซับซ้อน ผสานกับเหตุผลรองรับ (justifications) หลาย
ประเภท ด้วยเหตุนี้เมื่อ “หา” ความรุนแรงที่ไป “ซ่อน” อยู่จนพบแล้ว ควรทำเช่นไร

เป็นไปได้หรือไม่ว่า เมื่อ ความรุนแรงซ่อน/หาสังคมไทย ได้เผยให้เห็นร่างของสังคม
ไทยที่รุนแรงสลับซับซ้อนไม่เรียบง่าย สงบเย็นอย่างที่หลายคนเคยเข้าใจมาแต่ก่อนแล้ว
คำถามสำคัญคือ ยังจะอยู่กับสังคมไทยอย่างไร

และที่สำคัญยิ่งกว่านั้น เมื่อเห็น “ร่าง” ของสังคมไทยที่ “ซ่อน” อยู่แล้ว ยังมีพลัง
ยกโทษให้สังคมไทยและตนเองได้หรือไม่?¹⁹

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์
เมธีวิจัยอาวุโส สกว.

¹ วนิดา ตันติวิทยพิทักษ์ , “คำกล่าวรายงานและแนะนำองค์ปาฐก” ในธงชัย วินิจจะกุล, *ข้ามให้พ้นประชาธิปไตยแบบหลัง 14 ตุลา : ปาฐกถา 14 ตุลา ประจำปี 2548* (กรุงเทพฯ : มูลนิธิ 14 ตุลา, 2548), น.6-7

² *เดลินิวส์*, 5 กันยายน 2553, น.9

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริและธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (บรรณาธิการ), จาก 14 ถึง 6 ตุลา (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2541), หน้า แผนที่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และแผนที่เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 -ไม่มีเลขหน้า

⁴ จดหมายของปริญญา เทวานฤมิตรกุล ถึงนายกรัฐมนตรี อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ และจุฑพร พรหมพันธุ์ ผู้นำคนหนึ่งของนปช. ในฐานะที่คนทั้งสามเคยต่อสู้กับฝ่ายเผด็จการทหารร่วมกันมาในเหตุการณ์ “พฤษภา 35” เรียกร้องในทั้งสองฝ่ายยุติความรุนแรงที่กำลังเกิดขึ้นในเวลานั้น (*ข่าวสด*, 18 พฤษภาคม 2553)

⁵ *บันทึกพฤษภา’ 53 : ความจริงจากข่าวสด ความตาย 90 ศพ* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2553) และ *Bangkok Post*, August 24, 2010

⁶ ประจักษ์ ก้องกีรติใน “กำเนิดและพัฒนาการขององค์ความรู้ทางวิชาการว่าด้วยความรุนแรงทางการเมือง : บทสำรวจงานวิชาการในโลกตะวันตก” ซึ่งเป็นบทสุดท้ายในหนังสือเล่มนี้ ประจักษ์เริ่มต้นงานของตนด้วยการกล่าวถึงปรากฏการณ์ความรุนแรงที่คนไทยได้ผ่านพบมานับจากสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 ถึงปัจจุบัน แต่ก่อนเหตุการณ์ พฤษภาคม 2553 ได้ 14 รูปแบบ

⁷ Duncan McCargo, “Thai Buddhism, Thai Buddhists and the Southern Conflict,” *Journal of Southeast Asian Studies* Vol. 40 no.1 (February 2009), p.4.

⁸ บทความจากงานสัมมนาวิชาการ “ความรุนแรงในสังคมไทย รำลึก 20 ปี 6 ตุลา” ใน *รัฐศาสตร์สาร* ปีที่ 19 ฉบับที่ 3 (2539)

⁹ Slavoj Zizek, *Violence : Six Sideways Reflections* (London : Profile Books, 2008), p.1.

¹⁰ Johan Galtung, *Peace by Peaceful Means* (London : Sage; Oslo : PRIO, 1996) กัลตุงนำเสนอแนวคิดเรื่องความรุนแรงเชิงโครงสร้างเมื่อปี ค.ศ.1969 และต่อมาในปี ค.ศ.1990 ได้นำเสนอแนวคิดเรื่อง ความรุนแรงเชิงวัฒนธรรม ความคิดว่าด้วยความรุนแรงลักษณะต่างๆ นี้ยังถูกเถียงอภิปรายกันมากในการศึกษาวิจัยสันติภาพปัจจุบัน โปรดพิจารณา Trudy Govier, "Violence, Nonviolence, and Definitions : A Dilemma for Peace Studies," และ Mark Vorobej, "Structural Violence," *Peace Research* Vol.40 no.2 (2008), pp.61-83, pp.84-98; ส่วนแนวคิดเรื่องความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ก็เป็นสิ่งที่ Pierre Bourdieu เคยอธิบายไว้เมื่อราวสามทศวรรษก่อนว่า ในกระบวนการผลิตซ้ำทางสังคม จะเกิดความรุนแรงเชิงสัญลักษณ์ซึ่งดำรงอยู่ในฐานะ "รูปแบบความรุนแรงที่สุภาพและมองไม่เห็น" โปรดพิจารณา John B. Thompson, *Studies in the Theory of Ideology* (Cambridge : Polity, 1984), p.43.

¹¹ ดูแนวทางการวิจัยสันติภาพเชิงวิพากษ์ได้ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, "การวิจัยสันติภาพ : ข้อพิจารณาเชิงวิพากษ์," วารสารวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 10 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2529), น.159-174

¹² Zizek, *Violence*, p.3.

¹³ Omar Bartov, *Mirrors of Destruction : War, Genocide and Modern Identity* (Oxford : Oxford University Press, 2000), p.3.

¹⁴ Joshua E.S.Philips, *None of Us Were Like This Before : American Soldiers and Torture* (London : Verso , 2010).

¹⁵ ยศ สันตะสมบัติ, *ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2542), น.45

¹⁶ Sigmund Freud, *Beyond the Pleasure Principle* C.J.M.Hubback (Trans.) (Whitefish, Montana : Kessinger Publishing, 2010), pp. 52-53.

¹⁷ Michel Foucault, "Society Must Be Defended" : *Lectures at the College de France, 1975-1976*. David Macey (Trans.) (New York : Picador, 2003), p.240.

¹⁸ Mark Danner, *Stripping Bare the Body : Politics Violence War* (New York : Nation Books, 2009), pp.xvii-xviii.

¹⁹ ข้าพเจ้าคิดถึงคำถามนี้เพราะ ความตายของ Norman Mailer นักประพันธ์ชาวอเมริกันผู้ยิ่งใหญ่ คนนี้เขียนนวนิยายหลายเล่ม ที่ข้าพเจ้าชื่นชอบเล่มหนึ่งชื่อ *The Naked and the Dead* เป็นนิยายสงครามที่เขียนขึ้นตั้งแต่เขาอายุได้ยี่สิบเศษ Mailer เสียชีวิตเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2007 อายุได้ 84 ปี Hillel Italie แห่งสำนักข่าว AP เขียนคำไว้อาลัยว่า Mailer "เป็นคนที่เห็นโลกทุกมุมแต่ก็ยังยกโทษให้โลกได้" "a man who saw the world whole and still forgave it."

กำเนิดและพัฒนาการ
ขององค์ความรู้ทางวิชาการ
ว่าด้วยความรุนแรงทางการเมือง :
บทสำรวจงานวิชาการในโลกตะวันตก¹

ประจักษ์ ก้องกีรติ

สังคมไทยกับความรุนแรง : ‘ กยนั้นรักสงบ แต่ถึงรบไม่ขลาด’ VS วากรรมของเลือด

ในรอบหลายปีที่ผ่านมานับตั้งแต่เกิดวิกฤตทางการเมืองซึ่งหลายคนบอกว่าเป็น “วิกฤตที่สูงสุดในโลก” ของการเมืองไทย ทำให้ผู้คนหันมาพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “ความรุนแรง” กันอย่างดาษดื่น เพียงแค่เราเปิดหนังสือพิมพ์ ฟังวิทยุ หรือดูทีวี เราก็จะได้ยินโศกนาฏกรรมและทรมานของกฏต่างๆ ว่าสังคมไทยในช่วงนี้เต็มไปด้วยความรุนแรง หลายคนถึงกับเชื่อว่าหนทางในการออกจากวิกฤตนี้คงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากความรุนแรงไปได้ คือ “เลือดคงจะนองแผ่นดิน” กล่าวโดยสรุป วากรรมว่าด้วยการนองเลือดกลายเป็นวากรรมหลักของสังคมไทยในปัจจุบันที่พูดกันตั้งแต่ระดับองคมนตรี ราชบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ศาสตราจารย์ อธิการบดี โฆษกรัฐบาล ผู้นำมวลชน พิธีกรรายการข่าวหัวค่ำ ไปจนถึงแม่ค้าตามท้องตลาด²

ในแง่หนึ่ง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนำความน่าย่นตีมาให้เราอยู่บ้าง เนื่องจากก่อนหน้านี้ประเด็นเรื่องความรุนแรงไม่เคยเป็นวาระที่สำคัญในสังคมไทยหรือวงวิชาการไทย³ ทั้งนี้ เราอาจจะอธิบายปรากฏการณ์ “ความเจ็บ” ที่วงวิชาการไทยมีต่อประเด็นเรื่องความรุนแรงได้เป็นสองทาง หนึ่ง สังคมไทยมีลักษณะเฉพาะพิเศษของตัวเอง มีความสงบสุขสันติ ไม่ค่อยมีความรุนแรงทางการเมืองเหมือนสังคมการเมืองอื่น⁴ สอง สังคมไทยมีความรุนแรงเต็มไปด้วยหมด แต่วงวิชาการไทยและสังคมไทยโดยรวมเลือกที่จะอยู่กับมายาคติว่าด้วยสังคมไทยนั้นรักสงบ มีแต่ความสามัคคี สมานฉันท์ เก่งในการประสานประโยชน์ และรังเกียจความขัดแย้ง ตัวผู้เขียนเองเชื่อว่าความเจ็บที่วงวิชาการไทยมีต่อการศึกษาเรื่องความรุนแรงมีสาเหตุมาจากอุดมการณ์ทางการเมืองและวากรรมทางการเมืองที่ครอบงำวงวิชาการไทยและสังคมไทยโดยรวมมากกว่าคุณลักษณะพิเศษแบบ “ไทย” ของสังคมไทย มายาคติที่รัฐและปัญญาชนอนุรักษ์นิยม

สร้างไว้เมื่อสมัยสร้างรัฐ-สร้างชาติ ชีมทราบไปทั่วสังคมจนกลายเป็นม่านบังตาให้เราไม่เห็นว่าคุณภาพนั้นอยู่คู่กับสังคมไทยอย่างไร-เราลืมไปว่า แม่ไทยนั้นรักสงบ “แต่ถึงรบไม่ขลาด” ณ สถานการณ์หนึ่งๆ เมื่อเหตุปัจจัยต่างๆ สุกอม สังคมไทยและคนไทยนั้นก็ก่อความรุนแรงได้โหดร้ายสยดสยองไม่แพ้สังคมอื่นๆ สำหรับผู้เขียนสังคมไทยมิได้เป็นข้อยกเว้นหรือพิเศษกว่าสังคมอื่น ความรุนแรงเกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วนในสังคมการเมืองไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ข้อเท็จจริงง่ายๆ ประการหนึ่งคือ คนไทยที่เกิดหลังปี พ.ศ.2475 เป็นต้นมา จักมีชีวิตผ่านปรากฏการณ์ความรุนแรงทางการเมืองอย่างน้อย 14 รูปแบบดังต่อไปนี้

(1) การสู้รบกลางเมืองในเหตุการณ์กบฏบวรเดชในปี พ.ศ.2476 และการลอบสังหารทางการเมืองระหว่างผู้นำทางการเมืองด้วยกันในช่วง พ.ศ.2475-พ.ศ.2500 (2) ความรุนแรงโดยเจ้าหน้าที่รัฐโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ตำรวจต่อนักการเมืองฝ่ายค้านและปัญญาชนตั้งแต่หลังการรัฐประหาร 2490 ถึงยุคจอมพลถนอม กิตติขจร (3) สงครามกลางเมืองระหว่างรัฐบาลไทยกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยนับจากทศวรรษ 1960 ถึงกลางทศวรรษ 1980 (4) การปราบปรามผู้ชุมนุมโดยรัฐในเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ (5) ความรุนแรงโดยขบวนการฝ่ายขวาที่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐที่กระทำต่อผู้นำนักศึกษา-กรรมกรและชาวนาในระหว่างปี พ.ศ.2516-พ.ศ.2519 เช่น กลุ่มกระหังแดง ลูกเสือชาวบ้าน นวพล ฯลฯ (6) ความรุนแรงต่อกลุ่มชาวเวียดนามอพยพที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยในภาคอีสานชนกลุ่มน้อยอื่นๆ และแรงงานอพยพ (7) การสังหารหมู่ นักศึกษาและประชาชนในเหตุการณ์ 6 ตุลาฯ (8) ความรุนแรงที่โยงกับการเลือกตั้งทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่นไม่ว่าจะเป็นการสังหารผู้สมัคร หัวคะแนน และเครือข่ายของหัวคะแนนที่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดตั้งแต่ทศวรรษ 1980 (9) การปราบปรามผู้ชุมนุมโดยผู้นำกองทัพในเหตุการณ์พฤษภา 35 (10) การลอบสังหารผู้นำเอ็นจีโอและนักเคลื่อนไหวด้านสิทธิมนุษยชนโดยมือปืนอาชีพที่ได้รับการจ้างวานจากผู้มีอิทธิพล (11) สงครามปราบปรามยาเสพติดและวิสามัญฆาตกรรมภายใต้รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร (12) ความรุนแรงในภาคใต้ที่เกิดขึ้นเป็นระยะมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีต แต่ปะทุรุนแรงขึ้นในระดับที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนนับจากปี พ.ศ.2547 (13) ความรุนแรงที่เกิดจากการปราบปรามการชุมนุมทางการเมืองโดยเจ้าหน้าที่รัฐ และความรุนแรงที่เกิดจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลุ่มต่างๆ หลากหลายสี นับตั้งแต่วิกฤตการณ์ทางการเมืองตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 เป็นต้นมา (14) ความรุนแรงทางการเมืองในรูปแบบการรัฐประหารโดยกองทัพ ซึ่งเกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย รวมถึงครั้งล่าสุดเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2549

เหตุการณ์เหล่านี้เป็นประจักษ์พยานที่แจ่มชัดในตัวของมันเองในการทำทายทายาคติที่ว่า สังคมไทยนั้นรักสงบและปลอดจากความรุนแรง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสังคมไทยและวงวิชาการไทยในปัจจุบันจะตื่นตัวและหันมาสนใจประเด็นเรื่องความรุนแรงมากขึ้นกว่าเดิม แต่ปัญหาประการสำคัญที่เกิดขึ้นคือการพูดถึงความรุนแรงในพื้นที่สาธารณะเน้นไปที่การให้ความเห็นโดยปราศจากองค์ความรู้ มุ่งใช้โวหารเพื่อโจมตีหรือดิสเครดิตคู่ขัดแย้งทางการเมือง สร้างวาทกรรมแบบบิดเบือนเกี่ยวกับความรุนแรงเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง หรือใช้ประเด็นเรื่องความรุนแรงในลักษณะโฆษณาชวนเชื่อ จนทำให้สังคมไทยตกอยู่ในสภาพที่เรามี “ความเห็น” และ “โวหาร” เกี่ยวกับความรุนแรงเต็มไปหมด แต่มีองค์ความรู้หรือความพยายามที่จะสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับเรื่องความรุนแรงน้อยมาก สภาพเช่นนี้ไม่ได้ดีไปกว่าสมัยที่เราเพิกเฉยเรื่องความรุนแรงเท่าใดนัก เพราะอย่างน้อยในอดีตประเด็นเรื่องความรุนแรงไม่ได้ถูกนำมาใช้เป็นอาวุธทางการเมืองในการโจมตีฝ่ายอื่นอย่างเหมายันแบบที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน

หากเราต้องการพ้นจากสภาพของสงครามโฆษณาชวนเชื่อว่าด้วยความรุนแรง เราคงต้องเริ่มเรียนรู้จากสังคมอื่น เรียนรู้จากองค์ความรู้ทางวิชาการ (ที่มีจุดเริ่มต้นจากความพยายามอธิบายความรุนแรงในสังคมต่างๆ ทั่วโลก) ที่มีอยู่ เพื่อส่องให้เราเห็นว่าความรุนแรงทั้งในสังคมไทยและสังคมอื่นทำงานอย่างไร และส่งผลกระทบอย่างไรต่อชีวิตผู้คน คงไม่ผิดประการใดที่จะกล่าวอะไรเชยๆ ที่ว่า เพื่อจะหาทางป้องกันและออกจากความรุนแรง เราคงต้องเริ่มจากความพยายามที่จะเข้าใจการทำงานของความรุนแรงก่อน นอกจากนั้นผู้เขียนยังมีความหวังใจด้วยว่า ในท้ายที่สุดองค์ความรู้เกี่ยวกับความรุนแรงที่เราสร้างขึ้นเพื่ออธิบายสังคมไทยจะกลายเป็นองค์ความรู้ที่สังคมอื่นๆ สามารถมาเรียนรู้จากเราได้ด้วย

ด้วยเหตุนี้ จุดประสงค์หลักของงานเขียนชิ้นนี้จึงเป็นการสำรวจองค์ความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับความรุนแรงที่พัฒนาขึ้นจากนักวิชาการทั่วโลกในรอบหลายทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อให้สังคมไทยและวงวิชาการไทยมีแหล่งอ้างอิงว่า การถกเถียงและการวิจัยในเรื่องความรุนแรงได้ก้าวหน้าขึ้นมาและมีแนวโน้มที่จะพัฒนาต่อไปอย่างไรในอนาคต อย่างน้อยการทำเช่นนี้คงทำให้สังคมไทยมีความเข้าใจเกี่ยวกับความรุนแรงที่วางอยู่บนฐานขององค์ความรู้มากยิ่งขึ้น

และทำให้การใช้โวหารเกี่ยวกับความรุนแรงในลักษณะที่ไม่ตรงกับข้อเท็จจริง และองค์ความรู้ทางวิชาการ (เช่น การป่าวประกาศชวนเชื่อว่าสังคมไทยตกอยู่ในสภาวะสงครามกลางเมืองเสียแล้ว) ถูกตรวจสอบจากสังคมมากยิ่งขึ้น

ความรุนแรงทางการเมือง : ศึกษาอะไร อย่างไร และทำไม

ความรุนแรงทางการเมืองมีใช้ปรากฏการณ์ใหม่ ตลอดประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาตั้งแต่ยุคโบราณ แม้แต่ก่อนการถือกำเนิดของชาติ ความรุนแรงทางการเมืองเกิดขึ้นตลอดเวลาในรูปแบบต่างๆ อาทิ สงครามระหว่างอาณาจักร สงครามกลางเมือง การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ สงครามกองโจร การกบฏ การก่อจลาจล การลอบสังหาร การปฏิวัติ การรัฐประหาร การกดขี่ทางการเมือง การทรมาน การลักพาตัว การก่อการร้าย ฯลฯ อย่างไรก็ตามในทางวิชาการ โดยเฉพาะในทางสังคมศาสตร์ ความรุนแรงทางการเมืองไม่ใช่หัวข้อที่มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยอย่างลงหลักปักฐานมายาวนานแต่อย่างใด นักปรัชญาเรื่องนามอย่าง Hannah Arendt (1970) ให้ความเห็นไว้ในหนังสือของเธอที่เขียนในปี ค.ศ.1970 ว่า นับเป็นเรื่องที่น่าประหลาดใจที่ความรุนแรงแทบไม่ถูกหยิบยกมาศึกษาพิจารณาเป็นพิเศษอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม นับจากเวลานั้นเป็นต้นมา นักวิชาการจากสาขาต่างๆ หันมาให้ความสนใจศึกษาความรุนแรงในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมมากขึ้นเป็นลำดับ จนอาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันความรุนแรงทางการเมืองกลายเป็นหัวข้อยอดนิยมที่มีการศึกษาวิจัยกันอย่างกว้างขวางมากที่สุดหัวข้อหนึ่ง และเป็นหัวข้อที่มีการศึกษาในลักษณะสหวิทยาการอย่างแท้จริง ดึงดูดนักวิชาการทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่จำนวนมากจากสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสาขามานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา ประวัติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ฯลฯ ท่ามกลางความหลากหลายนี้แน่นอนว่าย่อมมีคำอธิบายเกี่ยวกับความรุนแรงที่แตกต่างกระทั้งขัดแย้งกันถูกผลิตออกมาเป็นจำนวนมาก จุดมุ่งหมายของงานวิชาการชิ้นนี้คือทำการสำรวจพรมแดนของความรู้และสถานะของการถกเถียงในประเด็นความรุนแรงทางการเมืองที่มีการผลิตขึ้นในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมาในโลก

วิชาการภาษาอังกฤษ การสำรวจนี้มุ่งที่จะครอบคลุมทั้งงานที่คลาสสิก (คือมีคุณภาพสูงจนกลายเป็นมาตรฐาน) และงานบุกเบิกใหม่ๆ ที่ทิ้งต่อยอดและท้าทายมาตรฐานเหล่านั้น อย่างไรก็ตาม เพื่อจำกัดขอบเขตของงานผู้เขียนจะไม่ครอบคลุมประเด็นสำคัญสองประเด็นซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาเรื่องความรุนแรงทางการเมืองในปัจจุบัน คือ หนึ่ง การก่อการร้าย และสอง เพศสภาพกับความรุนแรงทางการเมือง ด้วยเหตุว่าทั้งสองประเด็นเป็นประเด็นที่มีปริมาณมากมายมหาศาลและความสำคัญมากพอที่ควรแยกเป็นงานวิจัยต่างหากออกไป และเนื่องจากหัวข้อความรุนแรงทางการเมืองได้ขยายตัวไปอย่างมากในรอบสองทศวรรษที่ผ่านมา มีการผลิตงานใหม่ๆ ออกมาครอบคลุมหัวข้อต่างๆ มากมาย กล่าวเฉพาะในแวดวงรัฐศาสตร์ ความรุนแรงกลายเป็นหัวข้อสำคัญอยู่ระดับต้นๆ ไม่แพ้หัวข้อยอดนิยมอย่างประชาธิปไตย พรรคการเมืองและการเลือกตั้ง ทูนิยม โลกาภิวัตน์ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม (Laitin 2002)⁵ มีการตระหนักถึงความสำคัญของหัวข้อดังกล่าวมากขึ้นว่าเป็นหัวข้อใจกลางของการศึกษาทางรัฐศาสตร์ เพราะความรุนแรงสัมพันธ์โดยตรงกับปัญหาคอขาดบาดตายเรื่องระเบียบทางการเมือง ซึ่งเป็นปัญหาคลาสสิกทางรัฐศาสตร์มาตั้งแต่สมัยกรีก-โรมัน⁶ ความรุนแรงยังเป็นปมปัญหาที่ทำลายการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมทางการเมืองและนักวิชาการที่สนับสนุนพหุสังคม/วัฒนธรรม เพราะความรุนแรงมักจะถูกนำมาเป็นข้อโต้แย้งแนวคิดเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรมหรือความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural relativism) ด้วยเหตุผลที่ว่าวัฒนธรรมหรือประเพณีที่สนับสนุนหรืออนุญาตให้มีการใช้ความรุนแรงควรถูกคัดค้านหรือกระทั่งจัดให้หมดไป และตั้งแต่หลังกรณีการล้มตึกเวิลด์เทรดเซ็นเตอร์ที่สหรัฐ แนวคิดเรื่องพหุสังคมก็ถูกตั้งคำถามมากขึ้นว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในโลกของการก่อการร้ายและสงครามการต่อต้านการก่อการร้ายหรือไม่ กระทั่งว่าพหุสังคมเองเป็นบ่อเกิดของความรุนแรงหรือไม่ (Ross 1997)⁷

นอกจากนั้นความรุนแรงยังเป็นหัวข้อที่แยกไม่ออกจากการศึกษาเรื่องรัฐ เพราะอำนาจรัฐ การสร้างรัฐ และการล่มสลายของรัฐเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับความสามารถและความชอบธรรมในการผูกขาดความรุนแรง (Weber 1946; Tilly 1985) สุดท้ายความรุนแรงกลายเป็นปัญหาสำคัญสำหรับนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องประชาธิปไตย การถกเถียงตั้งแต่ระดับทฤษฎีการเมืองไปจนถึงงานเชิงประจักษ์ว่าอะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างประชาธิปไตยกับความรุนแรง ความรุนแรงเป็นองค์ประกอบปกติของการเมืองแบบประชาธิปไตยหรือเป็นภาวะไม่ปกติ เป็นความเบี่ยงเบนหรือกระทั่งเป็นศัตรูกับระบอบประชาธิปไตย รวมทั้งคำถามที่ว่า การพัฒนาประชาธิปไตยในรัฐเกิดใหม่มักจะนำมาซึ่งความรุนแรงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จริงหรือไม่⁸

เนื่องจากการถกเถียงในปัจจุบันลงลึกในประเด็นปลีกย่อยที่เป็นเชิงเทคนิคมากขึ้น (เช่น ปัญหาเรื่องคำนิยาม วิธีการเก็บข้อมูล ความถูกต้องแม่นยำของฐานข้อมูล

ที่ใช้ การตีความข้อมูล) ซึ่งละเอียดเกินกว่าที่จะสามารถนำมาสรุปลงในงานวิจัยขนาดสั้น
ชิ้นนี้ได้ เป้าหมายของผู้เขียนจึงอยู่ที่การฉายให้เห็นภาพใหญ่มากกว่าภาพปลีกย่อย มุ่ง
ให้ผู้อ่านเห็นสถานะของการศึกษา การถกเถียง และข้อค้นพบสำคัญจากงานวิจัยเรื่องความ
รุนแรงในโลกวิชาการตะวันตก ว่าหัวข้ออะไรกำลังเป็นวาระสำคัญทางวิชาการ และอะไร
คือแนวโน้มของการวิจัยในอนาคต

วิธีจัดระเบียบคำถามและประเด็นการสำรวจงานที่เกี่ยวกับความรุนแรงทางการ
เมืองอาจจะทำได้แตกต่างหลากหลายกันออกไปในหลายวิธี เราอาจจะศึกษาความรุนแรง
โดยดูที่ชั้นของความรุนแรง ซึ่งอาจจะแบ่งเป็นความรุนแรงเชิงโครงสร้าง ความรุนแรงทาง
ตรง และความรุนแรงในระดับวัฒนธรรม (Galtung 1969, 1990) นักวิชาการบางท่าน
อาจจะแบ่งชั้นของความรุนแรงในแง่ภูมิศาสตร์ทางการเมือง คือระดับนานาชาติ รัฐชาติ
ท้องถิ่น และระดับปัจเจกบุคคล (Wieviorka 2003) เราอาจจะศึกษาความรุนแรงใน
มิติต่างๆ อาทิ มิติทางสังคม วัฒนธรรม อุดมการณ์ การเมือง หรือเศรษฐกิจ (Wieviorka
2003) นอกจากนั้นเราอาจจำแนกประเด็นการศึกษาโดยดูที่ผู้กระทำ อาทิ ความรุนแรง
โดยรัฐ โดยขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม หรือโดยกลุ่มการเมืองที่ต่อต้านท้าทาย
อำนาจรัฐ (Worcester et al. 2002) หรือเราอาจจำแนกประเภทความรุนแรงตาม
ระดับของความรุนแรงที่เกิดขึ้น กล่าวคือจากความรุนแรงขนาดเล็กไปจนถึงความ
รุนแรงขนาดใหญ่ เช่น การลอบสังหารบุคคล การจลาจล สงครามกลางเมือง การสังหาร
หมู่ ไปจนถึงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ วิธีจำแนกอีกวิธีหนึ่งที่นิยมกระทำกันคือจำแนกตาม
วิธีวิทยา (methodology) และทฤษฎีที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษา อาทิ แนวพฤติกรรมนิยม
แนววัฒนธรรมศึกษา แนวโครงสร้างนิยม แนวสถาบันนิยม แนวการตีความหรือสัญ-
ศาสตร์ ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ หรือทฤษฎีการเลือกด้วยหลักเหตุผล (rational choice
theory) ฯลฯ (Brubaker and Latin 1998, Kaufman 2006, Kaufmann 1995)

ในบทสำรวจชิ้นนี้ ผู้เขียนเลือกที่จะแบ่งหัวข้องานวิจัยตามประเภทของความ
รุนแรง (การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ สงครามกลางเมือง การจลาจล ความรุนแรงโดยรัฐ ความ
รุนแรงโดยสามัญชนและกองกำลังกึ่งทหาร) โดยในงานสำรวจว่าด้วยความรุนแรงแต่ละ
ประเภทผู้เขียนมุ่งสำรวจงานวิจัยที่พยายามตอบชุดคำถามที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความสำคัญต่อ
การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความรุนแรงที่แพร่ระบาดไปทั่วโลกในปัจจุบัน กล่าวคือ
อะไรคือสาเหตุและกลไกที่ก่อให้เกิดความรุนแรง, อะไรคือปัจจัยที่ผลักดันหรือกระตุ้น
ให้บุคคลและกลุ่มบุคคลลงมือใช้ความรุนแรง, รูปแบบของความรุนแรงเปลี่ยนโฉมหน้า
ไปอย่างไรตั้งแต่ทศวรรษ 1980 เป็นต้นมา และพลวัตของความรุนแรงที่จะพัฒนา
ต่อไปในอนาคตจะมีลักษณะอย่างไร, กระบวนการให้ความชอบธรรมการใช้ความรุนแรง
ทางการเมืองในสังคมต่างๆ มีหน้าตาแตกต่างกันอย่างไร

ควรกล่าวด้วยว่าในปัจจุบัน การศึกษาเรื่องความรุนแรงไม่ได้ถูกผูกขาดโดย

นักยุทธศาสตร์ยุทธวิธีทางการทหารหรือนักวิชาการด้านความมั่นคงแต่เพียงลำพังอีกต่อไป หากถูกศึกษาจากนักวิชาการเกือบจะทุกแขนงทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ กล่าวคือถูกศึกษาโดยนักรัฐศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา วารณคดี ประวัติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ เพื่อทำความเข้าใจความรุนแรงในแง่มุมต่างๆ ที่ซับซ้อนมากกว่าตัวความรุนแรงในรูปแบบสงครามระหว่างประเทศและความรุนแรงในฐานะเครื่องมือทางการทหารเท่านั้น นอกจากนี้ในปัจจุบันนักวิชาการที่ศึกษาเรื่องความรุนแรงทางการเมืองได้มีข้อสรุปที่เกือบจะเป็นเอกฉันท์แล้วว่าเป็นไปได้ยากที่จะสร้างทฤษฎีทั่วไปทฤษฎีเดียวที่สามารถอธิบายความรุนแรงได้ครอบคลุมทุกประเภท เพราะความรุนแรงแต่ละประเภทมีสาเหตุ พลวัต และผลลัพธ์ที่ต่างกัน ความพยายามที่จะสร้างทฤษฎีที่อธิบายความรุนแรงได้ทุกประเภทจึงมักจะล้มเหลว เพราะขาดความแม่นยำและความละเอียดอ่อนต่อความแตกต่างหลากหลาย แนวโน้มในปัจจุบันจึงอยู่ที่การมุ่งหาทฤษฎีเฉพาะที่อธิบายความรุนแรงแต่ละประเภทมากกว่าที่จะมุ่งหาทฤษฎีที่มีลักษณะครอบคลุมจักรวาล

ประเภทความรุนแรงทางการเมืองที่นักวิชาการให้ความสนใจศึกษาเปรียบเทียบมีมากมายนับไม่ถ้วน อย่างไรก็ตาม งานสำรวจชิ้นนี้เลือกสำรวจเฉพาะบางหัวข้อใหญ่ที่มีความสำคัญในระดับนานาชาติและมีนัยสำคัญต่อความเข้าใจความรุนแรงทางการเมืองในสังคมไทย ได้แก่ ความรุนแรงโดยรัฐ (State Violence) การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Genocide) สงครามกลางเมือง (Civil War) และการก่อการจลาจล (Riot) และความรุนแรงโดยกลุ่มองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ ได้แก่ ความรุนแรงโดยสามัญชนที่ใช้ความรุนแรงแทนผู้ถือกฎหมายเสียเอง-vigilante violence, กองกำลังกึ่งทหาร-paramilitary groups, และกองกำลังประชาชนติดอาวุธ militia⁹ เน้นอนว่าการศึกษาความรุนแรงแต่ละประเภทนี้ไม่จำเป็นต้องถูกศึกษาโดยแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง ประเด็นวิจัยสำคัญประเด็นหนึ่งในปัจจุบันคือการตอบคำถามว่าเหตุใดความขัดแย้งในแต่ละกรณีจึงคลี่คลายออกมาเป็นความรุนแรงในระดับต่างๆ กัน (escalation and de-escalation of violence) ทำไมในบางกรณีความขัดแย้งคลี่คลายกลายเป็นการจลาจล บางกรณีเป็นการก่อการร้าย สงครามกลางเมือง หรือการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ฯลฯ เช่น การจลาจลในบางกรณียกระดับไปเป็นสงครามกลางเมือง แต่บางครั้งไม่ (Tambiah 2005) นอกจากนั้นความขัดแย้งในหลายกรณีก็ไม่ได้แปรเปลี่ยนไปเป็นความรุนแรง หรืออย่างมากก็เกิดความรุนแรงในระดับที่น้อยมากจนควบคุมให้อยู่ในขอบเขตได้ในเวลาอันสั้น (Richards 2005) การเปรียบเทียบความรุนแรงในระดับต่างๆ กันได้ กลายเป็นวาระการวิจัยที่สำคัญในปัจจุบัน ซึ่งจะช่วยตอบปัญหาว่าอะไรคือกลไกที่นำไปสู่ความรุนแรง และอะไรคือกลไกที่จะช่วยป้องกันหรือระงับความรุนแรงที่เกิดขึ้นในระดับต่างๆ กัน (Tilly 2003, Straus 2007)

ในงานชิ้นนี้ นอกจากการชี้ให้เห็นว่ามีข้อถกเถียงอะไรที่สำคัญและมีการพัฒนา

แนวคิดทฤษฎีที่น่าสนใจอะไรขึ้นมาบ้างในการศึกษาความรุนแรงแต่ละประเภท ผู้เขียนต้องการที่จะชี้ให้เห็นแนวโน้มทั่วไปในการวิจัยเรื่องความรุนแรงเป็นการเพิ่มเติมด้วย แนวโน้มเหล่านี้ได้แก่ หนึ่ง การหันมาศึกษาความรุนแรงในระดับย่อย (the micro-political turn in the study of violence) การศึกษาความรุนแรงเชิงมานุษยวิทยา (anthropological study of violence) และการศึกษามิติทางเศรษฐศาสตร์ของความรุนแรง (economic dimension of violence)

ผู้เขียนจะกล่าวถึงแนวโน้มเหล่านี้ในรายละเอียดภายใต้หัวข้อความรุนแรงประเภทต่างๆ ที่ประเด็นการวิจัยเหล่านี้ถูกพัฒนาขึ้นมา

การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (genocide)

ผู้อ่านอาจจะฉงนว่าเหตุใดจึงต้องสนใจองค์ความรู้ว่าด้วยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์?

เพราะคิดว่าถึงอย่างไรการทำลายล้างระดับข้ามกันห้าแสนถึงหกล้านคนจนประชากรบางกลุ่มเกือบจะสูญหายไปจากโลกใบนี้อย่างที่เคยเกิดขึ้นในเยอรมนี อินโดนีเซีย รัสเซีย กัมพูชา บอสเนีย รวันดา และซูดาน คงไม่มีทางเกิดขึ้นในสังคมไทย ตัวผู้เขียนเองก็เชื่อเช่นนั้น โดยดูจากเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ และปัจจัยในแง่อุดมการณ์ โครงสร้างรัฐ รวมทั้งปัจจัยทางด้านอัตลักษณ์ในสังคมไทย เทียบเคียงกับสังคมอื่นที่เคยเกิดเหตุสยดสยองขึ้นแล้ว สังคมไทยคงสามารถหลีกเลี่ยงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้ แต่เหตุที่เราควรสนใจศึกษาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์มีอยู่อย่างน้อย 3 ประการด้วยกัน

1) การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นความรุนแรงในระดับที่ร้ายแรงที่สุดที่เคยเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์มนุษยชาติและก็ยังคงเกิดขึ้นในปัจจุบันในยุคที่เราคิดว่าความเจริญของโลกยุคปัจจุบันน่าจะช่วยลดหย่อนการประหัตประหารชีวิตระหว่างมนุษย์ด้วยกัน แต่ก็หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ปัญหาเรื่องทำอย่างไรจึงจะป้องกันไม่ให้เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กลายเป็นวาระทางการเมืองของการเมืองระหว่างประเทศที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าวิกฤตโลกอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นวิกฤตโลกร้อน โรคระบาด ความยากจน และวิกฤตเศรษฐกิจโลก และอันที่จริงปัญหาเหล่านี้เชื่อมโยงกัน ด้วยเหตุนี้สังคมไทยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมโลก และต้องมีปฏิสัมพันธ์กับประเทศอื่นๆ จึงควรสังสมความรู้ในเรื่องนี้เพื่อที่จะดำรงตนเป็นสมาชิกสังคมโลกที่มีคุณภาพ 2) ความรู้เกี่ยวกับความรุนแรงทางการเมืองที่สำคัญในหลายเรื่องนอกเงยมาจากการวิจัยในเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เช่น ปัญหาแรงจูงใจที่ทำให้คนใช้ความรุนแรง ความสัมพันธ์ระหว่างระบอบการเมืองกับความรุนแรง ฯลฯ เราจึงมีอาจจะละเลยความก้าวหน้าของการวิจัยในเรื่องนี้ และ 3) ความรุนแรงแต่ละประเภท

มีความเชื่อมโยงกัน เช่น ความรุนแรงในขนาดเล็กอาจจะขยายตัวไปเป็นความรุนแรงในขนาดใหญ่ได้ ถ้าไม่ได้รับการควบคุม เช่น สงครามกลางเมืองในหลายประเทศขยายตัวกลายเป็นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ฉะนั้นเราจึงไม่ควรประมาทหรือนิ่งนอนใจว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ “ไม่ใช่เรื่องของเรา” เพราะสังคมอื่นๆ ที่เคยประสบกับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ทั้งในอดีตและปัจจุบันก็ไม่เคยคาดคิดว่าโศกนาฏกรรมจะเกิดขึ้นกับสังคมของเขาจนถึงวินาทีที่มันเกิดขึ้นจริงแล้วก็สายเกินไปที่จะป้องกันได้ทัน

การศึกษาวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ถือกำเนิดขึ้นมาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเกี่ยวเนื่องโดยตรงกับความพยายามของนักวิชาการในสาขาต่างๆ ที่ต้องการอธิบายปรากฏการณ์ความรุนแรงที่เรียกกันว่า Holocaust ซึ่งรัฐบาลนาซีในประเทศเยอรมนีสังหารชาวยิวรวมทั้งกลุ่มคนอื่นๆ ไปทั้งสิ้นหลายล้านคนในช่วงก่อนและระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง นิยามทางกฎหมายที่พัฒนามาจากการประชุมทั่วไปขององค์การสหประชาชาติว่าด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่เริ่มมีการบังคับใช้อย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี ค.ศ.1951 ที่นิยามว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ คือ “การกระทำที่สร้างขึ้นโดยมีความตั้งใจที่จะทำลายล้างส่วนหนึ่งหรือทั้งหมดของกลุ่มชนชาติ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ หรือศาสนาใดๆ” (ดูใน Kuper 1981)¹⁰ ก็เป็นคำนิยามที่ผูกติดอยู่กับกรณี Holocaust อย่างชัดเจน ความรุนแรงในกรณี Holocaust สร้างความตื่นตระหนกให้กับมโนธรรมสำนึกของผู้คน นักวิชาการที่ศึกษาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในระยะแรกต้องการที่จะตอบคำถามว่าเหตุใดมนุษย์จึงกระทำความรุนแรงต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันได้เหี้ยมโหดขนาดนี้ ระดับและขนาดของความรุนแรงที่เกิดขึ้นก็ท้าทายความเข้าใจของนักวิชาการว่า ปัจจัยใดเป็นเงื่อนไขให้มีการกระทำความรุนแรงในระดับที่กว้างขวางเช่นนี้ได้

จนถึงต้นทศวรรษ 1990 การศึกษาเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เกือบทั้งหมดยังคงจำกัดอยู่ที่การศึกษา Holocaust เป็นหลัก แม้ว่าจะมีความพยายามศึกษาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่นอกเหนือไปจากกรณี Holocaust เช่น กรณีอาร์มีเนีย หรือกรณีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในบริบทของการล่าอาณานิคม (เช่น ที่คองโกลักการกระทำต่อชนพื้นเมืองชาวอินเดียน ดู Stannard 1992) มีความพยายามขยายคำนิยามให้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ครอบคลุมเหยื่อที่เป็นกลุ่มการเมือง (ที่ตกเป็นเป้าของการสังหารเพียงเพราะอุดมการณ์หรือสังกัดทางการเมือง ไม่ใช่ข้อลักษณะทางชาติพันธุ์ ศาสนาตามคำนิยามตามกฎหมายระหว่างประเทศ) เพื่อขยายการวิจัยให้ครอบคลุมกรณีอื่นๆ ด้วย เช่น ระบอบสตาลิน กรณีอินโดนีเซีย (ค.ศ.1965-ค.ศ.1966) และเขมรแดง (ค.ศ.1975-ค.ศ.1979) (Cribb 1990, Fein 1993) จนถึงต้นทศวรรษ 1990 การศึกษาเรื่องนี้ยังจำกัดอยู่ในหมู่นักวิชาการวงแคบๆ และไม่ได้เป็นหัวข้อการวิจัยหลักในวงวิชาการสังคมศาสตร์ งานบุกเบิกที่สำคัญที่ผลิตขึ้นในทศวรรษ 1970-80 และวางรากฐานให้กับการศึกษาในเวลาต่อมา ได้แก่ Fein (1979), Kuper (1981), Horowitz (1976) และ Staub (1989) ในต้นทศวรรษ

1990 มีงานที่สำคัญอีกสามชิ้นที่ศึกษาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในเชิงเปรียบเทียบ ได้แก่ Chalk and Jonassohn (1990), Melson (1992) และ Rummel (1994) มีการเรียกรงานของนักวิชาการรุ่นนี้ว่าเป็นงานรุ่นที่หนึ่ง¹¹ งานศึกษารุ่นที่สองถือกำเนิดขึ้นอย่างคร่าวๆ ในช่วงกลางทศวรรษ 1990 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการผลิตงานออกมามากมายถึงขีดสุดกับช่วงแรก การวิจัยในหัวข้อนี้ไม่ได้จำกัดอยู่ในหมู่นักวิชาการวงแคบๆ อีกต่อไป และก็ยกระดับเป็นหัวข้อสำคัญ มิใช่หัวข้อชายขอบของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ดังที่เคยเป็น ความตื่นตัวในการศึกษาวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (และการสังหารหมู่ขนาดใหญ่) เป็นผลสืบเนื่องมาจากปรากฏการณ์ทางการเมืองสำคัญสองประการ

หนึ่ง คือการเกิดขึ้นของชุมชนสิทธิมนุษยชนนานาชาติ (international human rights community) หลังการสิ้นสุดของสงครามเย็น ประเด็นสิทธิมนุษยชนกลายเป็นประเด็นสำคัญในทางการเมืองระหว่างประเทศดึงดูดความสนใจของทั้งสื่อมวลชน นักการเมือง และสถาบันวิจัยนานาชาติทั้งหลาย การละเมิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะที่กระทำโดยรัฐกลายเป็นประเด็นสำคัญทั้งในทางวิชาการและในทางการเมือง และในบรรดาความรุนแรงที่ก่อโดยรัฐ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นรูปแบบการละเมิดสิทธิมนุษยชนที่ร้ายแรงและส่งผลเสียหายมากที่สุด สอง คือการอุบัติขึ้นของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรวันดาและอดีตสหภาพยูโกสลาเวียในทศวรรษ 1990 ในช่วงเวลาที่ไม่ว่ากันนัก (และที่เกิดขึ้นในเวลาถัดมาในซูดาน ซึ่งยังคงต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน) ทำให้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ไม่ใช่เรื่องการศึกษาอดีตที่พ้นสมัยไปแล้ว แต่กลับมาเป็นประเด็นเร่งด่วนของโลกปัจจุบันเพื่อป้องกันไม่ให้โศกนาฏกรรมเกิดขึ้นอีก (Power 2002) ทำให้ตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 มีการออกวารสารที่ตีพิมพ์เฉพาะงานวิจัยที่เกี่ยวกับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์โดยตรงถึงสองฉบับ ได้แก่ *Journal of Genocide Research* (1999) และ *Genocide Studies and Prevention* (2006) สำหรับงานวิจัยรุ่นที่สองนี้มีความแตกต่างหลากหลายออกไป ครอบคลุมตั้งแต่งานที่ศึกษาเฉพาะกรณี อย่างรวันดา (Mamdani 2001, Des Forges 1999, Straus 2006) ยูโกสลาเวีย (Gagnon 2004, Petersen 2002) หรือซูดาน (Prunier 2005) การศึกษาแง่มุมทางจิตวิทยาของผู้เข้าร่วมในการสังหารหมู่ (Waller 2002, Wilshire 2005) หรือการศึกษาปฏิบัติการของชุมชนนานาชาติและประเทศมหาอำนาจที่มีต่อการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Barnett 2002, LeBor 2006, Power 2002)

อย่างไรก็ตาม งานที่มีคุณภาพโดดเด่นในรุ่นที่ 2 นี้คือ งานที่พยายามศึกษาเปรียบเทียบการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในหลายๆ กรณีแล้วพยายามสร้างทฤษฎีที่สามารถอธิบายการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้อย่างเป็นระบบ โดยหยิบยืมเครื่องมือและแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์มาอธิบายการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ฉะนั้นคุณูปการที่สำคัญของงานในรุ่นที่สองนี้คือ การเชื่อมโยงการศึกษาการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เข้ากับการวิจัยทั่วไปทางสังคมศาสตร์ นักวิชาการที่มีชื่อเสียงหลายคนซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในหัวข้ออื่นได้หันมาทำการวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่า

พันธุ์มากขึ้น อาทิ Michael Mann ซึ่งเป็นนักทฤษฎีคนสำคัญ หรือ Manus Midlarsky นักวิชาการคนสำคัญทางด้านสงครามศึกษา กลุ่มงานที่สำคัญในรุ่นที่สอง ได้แก่ Levine (2005), Mann (2005), Midlarsky (2005), Valentino (2004), Weitz (2003) และ Chirot and McCauley (2006)¹²

การแยกงานวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ออกเป็นสองรุ่น มิใช่ด้วยเหตุผลในแง่เวลาเพียงเท่านั้น แต่เป็นเหตุผลในเชิงวิชาการที่งานทั้งสองรุ่นผลิตคำอธิบายที่มีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดจนพอที่จะแยกออกจากกันได้ กล่าวคืองานวิชาการในรุ่นแรกเน้นไปที่สาเหตุเชิงโครงสร้างในการอธิบายการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ ปัจจัยเชิงโครงสร้างดังกล่าวได้แก่ความแตกแยกอย่างฝังรากลึกระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคม (Kuper 1981) สภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตที่ยากแค้นอันเนื่องมาจากวิกฤตทางเศรษฐกิจหรือการเมือง (Staub 1989) หรือการที่ฝ่ายผู้ก่อความรุนแรงกีดกันเหยื่อออกไปจากพื้นที่ของความรับผิดชอบทางศีลธรรม (universe of moral obligation) ของตนอย่างเป็นระบบ ถือว่าเหยื่อซึ่งเป็นเป้าหมายของความรุนแรงไม่ใช่กลุ่มคนที่ตนเองต้องมีพันธะความรับผิดชอบใดๆ ทางศีลธรรมด้วย (Fein 1979) ที่สำคัญงานวิจัยในรุ่นแรกนี้เน้นว่าอคติทางชาติพันธุ์/ศาสนา ความเกลียดชังที่มีแต่อดีต การแบ่งแยกกีดกันทางชาติพันธุ์/ศาสนา และการลดทอนความเป็นมนุษย์ของเหยื่อ (dehumanization) เป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Staub 1989, Fein 1990)

งานวิจัยรุ่นที่สองพยายามที่จะท้าทายคำอธิบายดังกล่าว โดยชี้ให้เห็นว่าความแตกแยกและอคติทางชาติพันธุ์/ศาสนาไม่ใช่ทั้งสาเหตุที่เพียงพอหรือเงื่อนไขที่จำเป็นเสมอไปในการอธิบายการอุบัติขึ้นของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (Valentino 2004) เหตุผลในการโต้แย้งมีหลายประการด้วยกันคือ หนึ่ง อคติและการแบ่งแยกกีดกันทางสังคมมีอยู่ทั่วไปในเกือบจะทุกสังคม แต่การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กลับเกิดขึ้นเฉพาะในบางสังคมสอง การเน้นไปที่ปัจจัยเชิงสังคมวัฒนธรรมมีอาจอธิบายเงื่อนไขของการเกิดขึ้นของการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้ว่าเหตุใด เหตุการณ์สะเทือนขวัญเหล่านี้จึงมาอุบัติขึ้นในช่วงเวลาหนึ่ง เพราะปัจจัยเชิงสังคมวัฒนธรรมนั้นเป็นตัวแปรที่เปลี่ยนแปลงค่อนข้างช้า (Straus 2007) สาม งานวิชาการหลายชิ้นชี้ให้เห็นว่าสังคมที่มีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เกิดขึ้น ไม่ได้เป็นสังคมที่มีอคติทางเชื้อชาติศาสนาฝังรากลึก หรือมีการแบ่งแยกกีดกันทางชาติพันธุ์อย่างรุนแรงแต่อย่างใด ในทางตรงข้าม สังคมรวนระแวงและบางส่วนของบอสเนียก่อนที่จะเกิดความรุนแรงเป็นสังคมที่มีการแต่งงานข้ามชาติพันธุ์ มีการปฏิสัมพันธ์และผสมกลมกลืนทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์/ศาสนาค่อนข้างมาก ความเกลียดชังและอคติจึงอาจจะ เป็นผลลัพธ์แทนที่จะเป็นสาเหตุของความรุนแรง (ในกรณีบอสเนีย ดู Gagnon 2005 กรณีรวันดา ดู Straus 2006) ประการสุดท้าย งานวิจัยหลายชิ้นที่เน้นศึกษาตัวผู้กระทำความรุนแรง (studies of perpetrators) โดยเฉพาะงานที่ใช้ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม (social

psychological) ซึ่งให้เห็นว่า สาเหตุที่ผลักดันให้คนลงมือฆ่าผู้อื่นมิได้มาจากความเกลียดชังทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์/ศาสนาเสมอไป หากแต่มาจากสาเหตุอื่นๆ หลายประการ งานที่สรุปข้อถกเถียงในกรณีนี้ได้ดีที่สุดที่สุดในปัจจุบันคือ *Understanding Genocide : The Social Psychology of the Holocaust* บรรณาธิการโดย Leonard S. Newman และ Ralph Erber (2002) อันที่จริงแล้วประเด็นสุดท้ายนี้เป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันอย่างเผ็ดร้อนมากที่สุดที่ได้และยังคงถกเถียงกันมาถึงปัจจุบัน เพราะต่างฝ่ายต่างอ้างว่าตนเองเข้าใจถึง “ธรรมชาติ” ของผู้ก่อความรุนแรง และควรกล่าวด้วยว่าประเด็นการศึกษาว่าด้วยธรรมชาติของมนุษย์กับความรุนแรง และจิตวิทยาของผู้ใช้ความรุนแรงนั้นนอกเงยและพัฒนาขึ้นมาจากความสนใจในการวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นหลัก และปัจจุบันการวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ก็ยังคงสร้างคุณูปการให้กับวงวิชาการสังคมศาสตร์ในประเด็นนี้อย่างเข้มข้น เนื่องจากเป็นประเด็นสำคัญ เราควรจะลงรายละเอียดในเรื่องนี้ก่อนที่จะเข้าไปสู่ประเด็นอื่น

หากจะกล่าวอย่างย่อ การถกเถียงในเรื่องนี้แตกออกเป็นสองฝ่ายด้วยกัน (“person versus situation” debate) ฝ่ายหนึ่งเน้นจุดสนใจไปที่จิตวิทยาของปัจเจกบุคคล อธิบายว่าผู้ที่ลงมือก่อความรุนแรงนั้นมีแนวโน้มตามธรรมชาติเป็นพวกนิยมความรุนแรง¹³ และเป็นพวกที่มีอุดมการณ์ทางศาสนาและอคติทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์อย่างสุดโต่ง และคุณลักษณะประจำชาติ (national character) ของบางประเทศนั้นมีการปลูกฝังความรุนแรงให้แก่พลเมืองในชาติ (เช่น มักจะมีการยกตัวอย่างสังคมเยอรมัน) สรุปว่ากลุ่มแรกนี้เน้นที่ลักษณะนิสัยส่วนตัว ความเชื่อทางศาสนา และนิสัยประจำชาติ งานที่โดดเด่นและทรงอิทธิพลที่สุดในฝ่ายแรกนี้ได้แก่งานของ Daniel Jonah Goldhagen เรื่อง *Hitler's Willing Executioners : Ordinary Germans and the Holocaust* (1996)¹⁴ งานชิ้นนี้อธิบายว่าคนเยอรมันจำนวนมากมายมหาศาลมีบทบาทในการสังหารชาวยิว เพราะพวกเขามีความคิดที่ต่อต้านและรังเกียจชาวยิว และเชื่อว่าหนทางในการทำให้สังคมเยอรมันสงบสุขและรุ่งเรืองคือการกำจัดชาวยิวให้หมดไปจากสังคม (eliminationist anti-Semitism) และอุดมการณ์ความเชื่อดังกล่าวนี้นี่เองที่ผลักดันให้พวกเขาลงมือใช้ความรุนแรง Goldhagen สรุปว่า ที่ Holocaust เกิดขึ้น ไม่ใช่เพราะฮิตเลอร์และพรรคนาซี “ล้างสมอง” คนเยอรมันให้เกลียดชังยิวได้สำเร็จ แต่เป็นเพราะคนเยอรมันมีอุดมการณ์เกลียดชังชาวยิวฝังรากลึกมาแต่อดีตกาล และต้องการกำจัดชาวยิวให้หมดสิ้นไปจากสังคมเยอรมัน นโยบายของฮิตเลอร์เป็นการตอบสนองความต้องการของคนเยอรมันส่วนใหญ่ที่กระตือรือร้นขอเป็น “ผู้ฆ่าที่สมัครใจ”

ส่วนฝ่ายที่สอง เน้นจุดสนใจไปที่จิตวิทยาสังคมมากกว่าจิตวิทยานุบุคคล ให้ความสำคัญกับอิทธิพลของสภาพแวดล้อมมากกว่าบุคลิกลักษณะส่วนตัวหรือบุคลิกประจำชาติ (ที่หยุดนิ่ง) โดยอธิบายว่าความเชื่อหรือพฤติกรรมของผู้ก่อความรุนแรงถูกกำหนด

จากสภาพแวดล้อมและสถานการณ์รอบตัว มากกว่าจะเป็นคุณลักษณะที่ติดอยู่กับตัวโดยไม่เปลี่ยนแปลง จุดเน้นที่นักวิชาการควรรีไ้ใจคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสถานการณ์ ฉะนั้นประเด็นที่ควรศึกษา คือสถาบันทางสังคมและกระบวนการทางการเมือง แทนที่จะเน้นศึกษาจิตวิทยาของปัจเจกบุคคล งานบุกเบิกที่ส่งอิทธิพลต่อการศึกษาในแนวทางนี้มีสามชิ้นที่สำคัญคือ Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews* (1961) ที่เสนอว่าหากจะเข้าใจการเกิดขึ้นของ Holocaust เราต้องเข้าใจว่าโครงสร้างระบบราชการแบบเยอรมันเป็นตัวแปรที่มีพลังในการอธิบายมากกว่าบุคลิกประจำชาติเยอรมัน ถัดมางานของ Hannah Arendt, *Eichman in Jerusalem : A Report* (1963) ที่เสนอแนวคิดที่เรียกว่า “banality of evil” อธิบายว่าผู้ที่ก่อความรุนแรงไม่ได้เป็นปีศาจร้ายที่มีบุคลิกโหดร้ายรุนแรงโดยธรรมชาติผิดมนุษย์มาจากคนธรรมดาสามัญที่เดินอยู่บนท้องถนน หากเป็นเพียงข้าราชการธรรมดาๆ ที่ทำงานไปตามหน้าที่ของตน และความสามารถของรัฐที่จะก่ออาชญากรรมระดับใหญ่ก็อยู่ตรงที่ความสามารถในการที่จะระดมทรัพยากรในระบบราชการ และสร้างระบบราชการที่ข้าราชการมีความภักดีต่อหน้าที่การงานของตน งานคลาสสิกชิ้นสุดท้ายคือ Stanley Milgram, *Obedience to Authority : An Experimental View* (1974) ซึ่งเป็นงานวิจัยทางจิตวิทยาว่าด้วยความรุนแรงของมนุษย์ที่มีอิทธิพลมากที่สุดชิ้นหนึ่งในวงวิชาการ Milgram สร้างการทดลองเพื่อตอบคำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของคนในการใช้ความรุนแรงต่อผู้อื่น ผลการทดลองนำไปสู่ข้อสรุปว่า คนธรรมดาสามัญทั้งหลายมีศักยภาพที่จะใช้ความรุนแรง (อย่างที่คาดไม่ถึง) ต่อคนที่ตนเองไม่รู้จักหรือไม่ได้เป็นศัตรูของตนได้ ภายใต้สถานการณ์ที่ได้รับคำสั่งจากผู้ถืออำนาจที่ถูกมองว่ามีความชอบธรรม

งานทั้งสามชิ้นนี้แม้พัฒนาขึ้นมาอย่างเป็นอิสระจากกัน (อย่างไรก็ตาม Milgram ได้อิทธิพลจากงานของ Arendt ไม่มากนัก) แต่ได้ส่งอิทธิพลต่อแนวทางการศึกษาผู้ก่อความรุนแรงในการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ว่า แท้ที่จริงแล้วคนเหล่านี้ก็เป็นเพียงบุคคลธรรมดาสามัญในสถานการณ์ปกติ (เป็นพ่อที่แสนดี สามเณรที่อบอุ่น ครูบาอาจารย์ที่น่ารักของลูกศิษย์ เพื่อนร่วมงานที่เสียสละรักเพื่อนฝูง) แต่ภายใต้สถานการณ์เฉพาะบางอย่างพวกเขาก็สามารถถูกเปลี่ยนให้กลายเป็นฆาตกรได้ งานที่มีอิทธิพลที่สุดในปัจจุบันในค่ายที่เน้นอิทธิพลของสถานการณ์มากกว่าตัวบุคคลคือ Christopher R. Browning, *Ordinary Men : Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (1992) ที่เสนอว่าหากพิจารณาจากเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เราไม่อาจพูดได้ว่าคนเยอรมันส่วนใหญ่มีความเชื่อในอุดมการณ์ต่อต้านชาวยิวอย่างฝังรากลึกอย่างที่ Goldhagen เสนอ จากการศึกษาของเขา เขาพบว่าผู้ที่ลงมือสังหารชาวยิวจำนวนมากทำไปเพราะตกอยู่ภายใต้ความกดดันของสถานการณ์ ไม่ว่าจะเป็นความกดดันจากกลุ่มเพื่อนฝูง หรือกองร้อยที่ตนสังกัด การเชื่อฟังผู้มีอำนาจ เขายังพบว่าในบางกรณี การ

ร่วมมือกับระบอบนาซีเกิดขึ้นเพราะเหตุของความละโมภ หรือความทะเยอทะยานในหน้าที่การงาน นอกจากนั้นจังหวะก้าวและความเข้มข้นของนโยบายกวาดล้างชาวยิวยังเป็นผลมาจากการต่อสู้ช่วงชิงอำนาจกันระหว่างผู้นำและเจ้าหน้าที่ระดับสูงด้วย

ที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน การที่นโยบายดังกล่าวถูกนำไปปฏิบัติผ่านระบบราชการที่มีการแบ่งแยกหน้าที่กันอย่างชัดเจนออกเป็นส่วนใหญ่ๆมากมาย และมีการปฏิบัติเข้าไปซ้ำมาจนเป็นกิจวัตรประจำวัน ก็ทำให้เจ้าหน้าที่ที่อยู่ในระบบราชการไม่ค่อยรู้สึกตัวว่าตัวเองต้องมีส่วนรับผิดชอบกับความรุนแรงที่เกิดขึ้น เพราะตนเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสายพานความรุนแรงเท่านั้น¹⁵ โดยสรุป Browning เสนอให้ศึกษาปฏิสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างสถานการณ์กับตัวบุคคล ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นว่าแรงจูงใจที่ผลักดันให้คนก่อความรุนแรงนั้นมีมากมายหลากหลายเกินกว่าที่จะเป็นเรื่องของอคติและความเกลียดชังทางชาติพันธุ์เพียงลำพัง แนวโน้มของงานวิจัยในประเด็นผู้ก่อความรุนแรงในการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ (รวมทั้งความรุนแรงในระดับอื่นๆ อย่างการจลาจลและสงครามกลางเมือง) ในปัจจุบัน เอนเอียงมาทางแนวทางการอธิบายของ Browning มากกว่า Goldhagen¹⁶

งานวิจัยรุ่นที่สองในเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ นอกจากปฏิเสธคำอธิบายเรื่องการแบ่งแยกกีดกันและอคติทางชาติพันธุ์แล้ว ยังคงปฏิเสธคำอธิบายของงานวิจัยรุ่นบุกเบิกที่เชื่อมโยงการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์กับระบอบเผด็จการ (authoritarian regime) โดยงานชิ้นสำคัญที่ถือเอาระบอบการเมืองเป็นตัวแปรสำคัญ คือ Horowitz 1976) และ Rummel (1994) โดยประโยคมตะของ Rummel คือ “อำนาจที่ไร้ขีดจำกัดก็ฆ่าอย่างไร้ขีดจำกัด” (“absolute power kill absolutely”) ทั้งนี้ Rummel เสนอข้อถกเถียงว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์หรือการสังหารหมู่เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายใต้สังคมเผด็จการเป็นหลัก เนื่องจากไม่มีกลไกการตรวจสอบถ่วงดุลอำนาจ ผู้ปกครองจึงทำอะไรได้ตามอำเภอใจ งานที่มาโต้แย้งงานของ Rummel มีข้อโต้แย้งหักล้างอยู่สามประเด็นหลักด้วยกันคือ หนึ่ง ระบอบเผด็จการส่วนใหญ่ในโลกนี้ไม่ได้ใช้การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นเครื่องมือในการกำจัดศัตรูทางการเมืองหรือพลเมืองที่ตนเองไม่พึงประสงค์ หากใช้ความรุนแรงในรูปแบบอื่นๆ ประการที่สอง นักวิชาการจำนวนหนึ่งชี้ให้เห็นว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์หรือการสังหารหมู่เกิดขึ้นภายใต้ระบอบประชาธิปไตยด้วยเช่นกัน Valentino ยกตัวอย่างกรณีที่อเมริกาทิ้งระเบิดปรมาณูในญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่สอง (แน่นอนว่าในที่นี้ Valentino ใช้คำนิยามการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ที่กว้างและหลวมกว่าคำนิยามที่ยอมรับกันทั่วไป) Mann (2005) ไปไกลกว่าคนอื่นๆ ในการโต้แย้งในประเด็นนี้ด้วยการเสนออย่างท้าทายว่าไม่ใช่ระบอบเผด็จการ หากเป็นด้านมืดของระบอบประชาธิปไตย (dark side of democracy) ต่างหากที่รับผิดชอบต่อการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เขาอธิบายว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่รัฐที่อ่อนแอ (weak state) เปลี่ยนผ่าน (จะโดยจำใจหรือถูกบังคับก็ตาม) ไปสู่ประชาธิปไตย (democratization) กรณี

การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรวันดาและยูโกสลาเวียดูจะสอดคล้องกับทฤษฎีของเขา แต่ปัญหา คือกรณี Holocaust ดูจะไม่สอดคล้องกับคำอธิบายที่ว่านี้

อย่างไรก็ตาม Mann เพิ่มเติมคำอธิบายของเขาด้วยการเสนอว่า ตัวแปรที่สำคัญที่สุด ไม่ใช่ระบอบการเมือง แต่คืออุดมการณ์ชาตินิยมที่เน้นชาติพันธุ์ (ethno-nationalism or organic nationalism) ที่อธิบายว่าเหตุใดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จึงเกิดขึ้นเฉพาะใน บางสังคม¹⁷ เขาเสนอว่าไม่สำคัญว่าจะเป็นรัฐเผด็จการหรือประชาธิปไตย หากรัฐและสังคม นั้นยึดเอาอุดมการณ์ชาตินิยมที่เน้นชาติพันธุ์เป็นอุดมการณ์หลักในการสร้างและจัด ระเบียบสังคมการเมือง สังคมนั้นมักจะเดินไปสู่เส้นทางการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เพื่อสร้าง รัฐที่บริสุทธิ์และมีความเป็นหนึ่งเดียวทางชาติพันธุ์ของประชากรในรัฐ สำหรับผู้เขียน การ ชี้ให้เห็นว่ารัฐประชาธิปไตยนั้นมีศักยภาพในการคว่ำชีวิตพลเมืองของตนเองจำนวน มหาศาล นับว่าเป็นคุณูปการสำคัญของงานวิจัยในระยะหลัง แต่การถกเถียงในประเด็น ความสัมพันธ์ระหว่างระบอบการเมืองกับการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ยังมิได้มีข้อยุติ ผู้เขียนเสนอ ว่าหากเราแยกสิ่งที่เรียกว่าระบอบการเมือง (political regime) กับสิ่งที่เรียกว่าโครงสร้าง รัฐ (state structure) ออกจากกัน จะทำให้การถกเถียงในประเด็นนี้มีความแจ่มชัดขึ้น ผู้ เขียนจะอธิบายข้อเสนอนี้ในรายละเอียดเมื่อถึงส่วนที่ว่าด้วยความรุนแรงของรัฐ

นอกจากประเด็นเรื่องระบอบการเมือง งานวิจัยรุ่นที่สองส่วนใหญ่ (ยกเว้น Midlarsky 2005) ปฏิเสธทฤษฎีว่าด้วยความคับข้องใจ-ความก้าวร้าว (frustration-aggression-displacement theory) ของงานวิจัยรุ่นบุกเบิก ทฤษฎีนี้อธิบายว่าความรู้สึกที่บุคคล รู้สึกว่าตนเองไม่ได้รับสิ่งที่ตนเองควรจะได้รับ เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอื่นในสังคม หรือเปรียบเทียบกับความคาดหวังของตนเอง (ความจริงกับความคาดหวังไม่สอดคล้องกัน) ก็จะเกิดความรู้สึกคับข้องใจ และปลดปล่อยออกมาในรูปของความรุนแรงเพื่อประท้วง สังคม เช่น การจลาจล ทำลายทรัพย์สิน หรือความรุนแรงต่อกลุ่มบุคคลที่ถูกอุปโลกน์ ขึ้นมาให้เป็นแพะรับบาป เพื่อให้รับผิดชอบต่อความไม่ยุติธรรมที่ตนเองได้รับ (ยกตัวอย่าง เช่น มีการใช้ทฤษฎีนี้อธิบายความรุนแรงที่คนอินโดนีเซียกระทำต่อคนจีนเมื่อครั้งเกิด วิกฤตเศรษฐกิจในปี 1998)¹⁸ เดิมทีทฤษฎีนี้ถูกพัฒนาขึ้นมาโดย Ted Robert Gurr (1970)¹⁹ เพื่ออธิบายความรุนแรงในรูปแบบจลาจลที่ระบอบไปทั่วสังคมอเมริกันใน ช่วงทศวรรษ 1960 และต่อมากลายเป็นทฤษฎีที่ทรงอิทธิพลได้รับความนิยมแพร่ หลาย มีการนำไปใช้อธิบายความรุนแรงประเภทอื่นๆ รวมทั้งการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ด้วย (ดู Staub 1989)

อย่างไรก็ตาม ภายหลังมีนักวิชาการที่ศึกษาการจลาจลในเมืองต่างๆ ในสหรัฐ ในช่วงเวลาใกล้เคียงกันวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีดังกล่าวด้วยการชี้ให้เห็นว่าทฤษฎี ของ Gurr เองไม่สามารถใช้อธิบายการจลาจลในหลายเมืองในช่วงทศวรรษ 1960 ได้ (Midlarsky 1978) กล่าวเฉพาะในงานวิจัยว่าด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ มีการวิจารณ์ว่า

ทฤษฎีดังกล่าวใช้อธิบายได้เฉพาะความรุนแรงในระดับที่เล็กอย่างการจลาจล แต่ไม่สามารถใช้อธิบายความรุนแรงในระดับใหญ่อย่างการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ได้ เพราะลำพังความรู้สึกคับข้องใจของกลุ่มคนที่รู้สึกไม่ได้รับความยุติธรรมนั้นไม่เพียงพอที่จะนำไปสู่ความรุนแรงในระดับการสังหารหมู่ได้ หากต้องมีกระบวนการหรือปัจจัยอีกหลายประการมาประกอบเข้ากับจิตวิทยามวลชนดังกล่าว (Straus 2007) นอกจากนี้งานวิจัยหลายชิ้นที่ศึกษากลุ่มผู้ก่อความรุนแรงชี้ให้เห็นว่า กลุ่มผู้ลงมือกระทำความรุนแรงจำนวนมากมิได้มีพื้นฐานทางสังคมมาจากกลุ่มที่ด้อยโอกาสหรือมีชีวิตที่ยากแค้นลำเค็ญแต่อย่างใด (Mildt 1996, Browning 1992, Straus 2006)

แม้ว่างานวิจัยว่าด้วยการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรุ่นที่สองจะมีจุดร่วมกันในการปฏิเสธคำอธิบายของงานวิจัยรุ่นบุกเบิก แต่ในบรรดาพวกเขาเองก็พัฒนาคำอธิบายออกไปแตกต่างกัน ผู้เขียนจัดแบ่งแนวทางการอธิบายของงานวิจัยในปัจจุบันเป็น 3 แนวทางด้วยกัน ได้แก่ แนวการศึกษาเชิงโครงสร้างนิยม (structuralism) แนวทฤษฎีการเลือกด้วยหลักเหตุผล (rational choice theory) และคำอธิบายเชิงวัฒนธรรม (cultural explanation)

งานในกลุ่มแรกที่เน้นคำอธิบายเชิงโครงสร้างให้น้ำหนักกับสาเหตุเชิงโครงสร้างมากกว่าสาเหตุที่เป็นตัวบุคคลหรือตัวอุดมการณ์ สาเหตุเชิงโครงสร้างที่นักวิชาการให้ความสำคัญคือ ภาวะความเป็นสมัยใหม่ การสร้างรัฐ การพัฒนาประชาธิปไตยในระยะเริ่มต้น และภาวะสงคราม (ซึ่งต่างจากสาเหตุเชิงโครงสร้างที่เสนอโดยนักวิชาการรุ่นบุกเบิก) งานกลุ่มนี้มักจะใช้วิธีวิทยาที่เรียกว่า การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ (comparative historical analysis) เป็นเครื่องมือในการศึกษา โดยจัดวางการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในบริบทของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่ งานในแนวทางแรกนี้อธิบายว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เกิดขึ้นได้เฉพาะในบริบทของรัฐสมัยใหม่ที่มีศักยภาพสูง มีระบบราชการสมัยใหม่ มีการพัฒนาเทคโนโลยีที่แผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่ที่ตนปกครองอย่างกว้างขวาง เพราะการกวาดล้างสังหารพลเมืองในรัฐของตนเองแบบที่เกิดขึ้นในเยอรมนี กัมพูชา รัวันดา สหภาพโซเวียต ฯลฯ ยากที่จะเกิดขึ้นได้ในสังคมชนเผ่าหรือรัฐโบราณ ฉะนั้นการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์จึงไม่ใช่ความรุนแรงแบบโบราณหรือความป่าเถื่อนของสังคมชนเผ่าอย่างที่มีการเข้าใจกัน (สำหรับงานที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดแบบหลังนี้ ดู Kaplan 1994, 2000) หากเป็นปรากฏการณ์ของอารยธรรมสมัยใหม่เสียมากกว่า (Bauman 1989, Levene 2005, Mann 2005)

แนวการศึกษาที่เรียกว่าทฤษฎีการเลือกด้วยหลักเหตุผล (rational choice theory) ย้ายจุดสนใจจากการศึกษาเชิงโครงสร้างหรือตัวอุดมการณ์มาที่ตัวผู้ก่อความรุนแรง งานในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ให้น้ำหนักกับตัวผู้นำว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดในการก่อให้เกิดความรุนแรง (Valentino 2004, Midlarsky 2005, Posen 1993) ในขณะที่นักวิชา

การบางคนใช้กรอบทฤษฎีเดียวกันมาอธิบายกลุ่มมวลชนที่ก่อความรุนแรง (Mueller 2000) แนวการศึกษานี้เป็นที่ดึงดูดในหมู่นักวิชาการและผู้กำหนดนโยบายด้วยเหตุผลสองประการ ประการแรก ในแง่วิธีวิทยา มันสอดคล้องกับกระแสความนิยมของนักวิชาการทางด้านรัฐศาสตร์ที่หันมาประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเลือกด้วยหลักเหตุผล ซึ่งหยิบยืมมาจากสาขาเศรษฐศาสตร์มาอธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง ประการที่สอง การเน้นไปที่ตัวผู้นำ สอดคล้องกับค่านิยมทางกฎหมายระหว่างประเทศที่ว่า การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นความรุนแรงโดยเจตนาของผู้นำรัฐ

การให้ความสำคัญกับตัวผู้นำว่าเป็นต้นเหตุสำคัญของความรุนแรง มีขึ้นตั้งแต่สมัยเริ่มแรกของการศึกษาวิจัยเรื่องการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ เช่น การศึกษาผู้นำอย่างฮิตเลอร์ สตาลิน พอล พต ฯลฯ แต่งานในยุคแรกนี้เน้นศึกษาจิตวิทยาและบุคลิกลักษณะส่วนตัวของผู้นำแต่ละคน โดยข้อสรุปเน้นไปที่ความเบี่ยงเบนของบุคลิกภาพ และปมปัญหาทางจิตวิทยา²⁰ กล่าวในภาษาชาวบ้านคือการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เกิดขึ้นเพราะสังคมถูกปกครองโดยคนบ้า งานวิจัยที่ใช้แนวทางศึกษาแบบทฤษฎีการเลือกด้วยหลักเหตุผลอธิบายตรงกันข้าม โดยชี้ให้เห็นว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นนโยบายที่ผู้นำได้ไตร่ตรองคิดคำนวณถึงผลได้ผลเสียเชิงยุทธศาสตร์ก่อนที่จะเลือกปฏิบัติ (strategic, instrumental planning) สำหรับผู้นำเหล่านี้ การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นนโยบายที่สมเหตุสมผลในสถานการณ์หนึ่งเมื่อพวกเขาคิดว่าไม่มีทางเลือกอื่นที่ให้ผลดีกว่าแล้ว Valentino อธิบายว่าการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์เป็นทางเลือกสุดท้าย (final solution) ที่ผ่านการคิดคำนวณของกลุ่มผู้นำเพื่อใช้ไปบรรลุเป้าหมายที่ค่อนข้างสุดโต่ง (เช่น สร้างรัฐอุดมคติ) เพื่อรักษาอำนาจที่กำลังสั่นคลอน หรือเพื่อเอาชนะสงครามที่มีกับรัฐอื่นให้เด็ดขาด เช่น กรณีนาซีในสงครามโลกครั้งที่สอง หรือกรณีที่ผู้นำสหรัฐทิ้งระเบิดปรมาณูในสงครามโลกครั้งที่สอง กรณีผู้นำฮูตูในรวันดาซึ่งกำลังทำสงครามกลางเมืองกับฝ่ายกบฏตู่ตู่ หรือผู้นำเชิร์บในบริบทของการล่มสลายของสหภาพยูโกสลาเวีย เป็นต้น นักวิชาการหลายคนได้ขยายคำอธิบายในแนวทางนี้ไปอธิบายตัวละครอื่นๆ นอกเหนือไปจากตัวผู้นำด้วย ไม่ว่าจะเป็นเจ้าหน้าที่ระดับกลางและระดับล่าง นักการเมือง ปัญญาชนและสื่อมวลชน ชาตินิยม และกลุ่มมวลชนระดับล่างที่เป็นคนลงมือสังหารผู้อื่น

แนวทางการศึกษาที่พยายามลดทอนปัจจัยเชิงอุดมการณ์ และให้น้ำหนักกับผลประโยชน์ตอบแทนในรูปของอำนาจ หน้าที่การงาน และ/หรือทรัพย์สินว่าเป็นแรงจูงใจในการผลักดันให้นโยบายการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ถูกนำมาปฏิบัติใช้ ผู้กระทำการทางการเมืองทั้งหลายกลายเป็นตัวละครที่มีการคิดคำนวณ ไตร่ตรอง และแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวตามทฤษฎีเศรษฐศาสตร์สำนักทฤษฎีการเลือกด้วยหลักเหตุผล (rational choice theory) (Mueller 2000, King 2001) Mueller (2000) ถึงกับตั้งชื่อบทความของเขาว่า “The Banality of Ethnic War” อธิบายกรณีการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ในรวันดาและอดีต